

باش تورستان

تورکستانک ملی فورنولوشی اوڭرور کوره شورجی آبلو، مجموعہ

باش محرری: چوقای اوغلی مصطفی

1929نجی ییلنک ده قابر- ایول- آوغوست 1937 (1356 هجری) || ساره 92-93
ندهن چیتقا باشلاغان

بوساندا:

- 1 — فیض الله خواجهنک عاقبتی
 - 2 — روس ایمپریالزمینه قارشى تورک بیرلگی
 - 3 — «روسیدادا ملی دولت مسئلهسى» مناسبتیه
 - 4 — جنید خان
 - 5 — عابدجان محمود
 - 6 — تورکستان ملی ادبیاتی اطرافندا
 - 7 — شرقی تورکستان وضعیتی
 - 8 — شرقی تورکستان په گئی حادثه لهر قارشیندا
 - 9 — ساویت غازیتالارینا کوره تورکستان احوالی
 - 10 — «ستالین سوسیالزمی» - تالاوچی بر سیسته مدر
 - 11 — قیشلاق خوجالغندا «عمومی» وه خصوصی ملک
 - 12 — تورکستان قولخوزچی دهقانلاری تورموشندان
 - 13 — هندستاندان استقلالچی مهاجر لهر تاوشی
 - 14 — بین الملل تورموشندان
 - 15 — تورکستان خبر لهری: قازاغیتاندا فرقه وضعیتی، قازاغستاندا اورتا تحصیل، قازاق شیوه سئیده «شاهنامه»، تورکستان «قولخوزچی» سینگ زاری، «سوسیالدی» می، «سوسیالیستیک» می ۴۶، تورکستان صنعتکارلارینگ موفقیتی.
- باش مقاله
تیمور اوغلی
مصطفی
جانای
چوقای اوغلی مصطفی
طاهر
*
*
یک اوغلی
ع.
م. آ.
اسکندر
*
*
ضیائی
م.

فيض الله خوارزمىنىڭ عاقىبىتى

اولا بوخارا دا سوگرادان اوزيكيستاندا 16 يىلدا نەبىرى آلماشىنماي
حكومت رەئىسى بولوب كىلە ياتقان فيض الله خواجه ساويتلەر اتفاقي مركزى
اجرائيه قوميتەسى نك دە رەئىسلەرنەن بىرى ايدى. 7 نچى اوزيكيستان فرقه
قورولتايى (37. 6. 17-10) ياشيرين تاوش بىرو اصوليله يە گى اجرائيه
قوميتەسى سايلانغاندا فيض الله نى سايلاماي قالدىردى. اوندان سوگرا
(6. 26 دە) توبلانغان مركزى اجرائيه قوميتەسى اونى قوميسارلار شورا-
سى رەئىسلەنگەن چىقارو قرارىنى بىردى.

فيض الله نك شخصيتى طبعى اهميتسىز، قيمتسىزدر. بوخارا اميرنىڭ
ياراماس اُدارەسى يوزنەن او «انقلابچىلار» ايچىنە كىرىپ قالغان. يالغز
روس اوردوسى قورالى كوچى گنە اونى اولا بوخارا خلق جمهوريتى،
سوگرا اوزيكيستان حكومتى باشىنا كىردى. فيض الله خواجه نك بر طرف
ايتىلووى طبعى ساويتلەرنك توركىستاندا يە گى بر سياست يولينا توشووى
باشلانغىچىنى كورسەتمەيدىر. بونىڭلە برابر بو حادثە اوزى اوستىدە بر آز
توختاب اوتوگە يارارلق درجەدە قىزىقدىر.

بولشەويكلەر، بالخاصە موسقوادا، فيض الله خواجهغا هيچ بر زمان
اهميت بىرمە گەنى كىبى، اوڭا اينانمادىلاردا. اونلار فيض الله نك قيمىتىنى
جودە ياخشى بىلەرلەر ايدى؛ اونىڭ بولشەويكلەگى درجەسىنى دە آڭلار-
لار ايدى. بو قادار اينانچىزلىق وە بو قادار ايچكى نەرتلەرىنە رغماً بولشە-
ويكلەر اونى بو قادار اوزون مدت برنچى اوردوندا توتوب كىلدىلەر.
چونكە اونك ساويت حكومتىنە بويوك بر خدمتى بولغان ايدى. بوخاراغا
روس قىزىل اوردوسىنى كىتىرگەن وە اوز قاتناشلارى بىلەن روس قىزىل
اوردوسىنىڭ بوخاراغا قىلغان باسقىنىنى ياشىرىپ توتقان، ايسكىدە بوخارا
جديدچىلەرى صفىنا منسوب بر نيچە يولداشلار بىلەن برلكدە شو فيض الله
ايدى... روس بولشەويكلەرىنە بوخارانى استىلا ايتىپ ساويتلەشترە بىلو وە
اونى خارجەگە قارشى «ملى قورتولوش انقلابىنا» ياردمە شكلندە كورسەتە

«سوسىيالىدى» مى، «سوسىيالىستىك» مى؟

ساويتلەر اتفاقي فرقه مركز قوميتەسىنىڭ اوشو يىل 23 آپرىلدە بىر-
گەن قرارى بويونچا قازاغىستان وە قرغىزىستان اولكە فرقه تشكىلاتلارى
«مستقل» قومونىست فرقه لارى درجەسىگە كوتەرىلگەن. قازاغىستان ايله
قرغىزىستان مەختا رجموريتلەردەن «مستقل» ساويت رجموريتلەرگە آيلان-
تىرىلغاندان سوڭ طبعى بولغان بو «اصلاح» آرقاسىدان «سوسىيالىدى قازا-
غىستان» غازىتاسى برنچى ماي، 99 نچى ساندىن باشلاپ يارق اوز آتىغا
هەم قسماً «اصلاح» كىرگىزگەن: موندان بويان او غازىتا «سوسىيالىدى
قازاغىستان» ايمەس، «سوسىيالىستىك قازاغىستان» آنالاتورغان بولدى.
قازاغىستان قىزىل احمقلارىنىڭ «سوسىيالىدى» كىبى «سوسىيالىستىك» دېيىشلە-
رى دە تورك تىلى باقىمىندان اوردوسىزدر... فقط «سوسىيالىستىك» «سوسىيال-
دى» غا نسبتاً قازاغىستان قىزىل احمقلارىنىڭ بر آز ترقى ايتە باشلاغانلارنى
كورسەتە بىلەدى. اصلندە فرانسىز تىلى غرامەرىندەن آلغان بو «...تىك»
سوز آياقلاماسى آناطولى تورك شىوەسىگە كوبرەك كىرىپ كىتكەنى كىبى،
سوڭ وقتلار بزنىڭ اوزىنىڭ «ملى» قومونىستلارى طرفىدىن دا كوبرەك
قوللانماقدادر. مثلاً اولار «اوزيكيستان ساويت سوسىيالىستىك جمهوريتى»
دېب يازىپ يوروبدورلەر. حالبو كە بزنىڭ تورك تىلى قاعدەسىنچە «اوز-
يكيستان، قازاغىستان... وە سائره ساويت سوسىيالىستىك جمهوريتى» بولالىدىر.
دېمەك «سوسىيالىستىك» نىڭ «سوسىيالىدى» دان آرتىقلىقى تىللىمىزنىڭ
قاعدەسىگە توغرو كىلمەسەدە باشقا تورك شىوەلەرىندە قبول ايتىلگەنلىگى-
گەندەر. قازاق تورك «ملى قومونىستلارى» نىڭ «مەختار» رجموريتىدەن
«مستقل» ساويت رجموريتىگە يىتەر-يىتمەس كورسەتدىكلىرى بو «جسارت»
ىدە توركىستاننىڭ بو كوئىگى ملى سياسى وضعىتىدە كوزگە كورونەرلىك
بر «ايركىنىك» سانالسا كىرەك.

پولولهرینه یاراغان مه نه شو فیض الله خواجه ننگ بر نیچه یولداشلاریله بر-
لکده قیلغان حرکتلهری بولدی... بز سابق بوخارا امیری وه اونگ ره-
ژیمنه نه قادار نفرت یلهن قاراساقدا، اوگا قارشى ههر قاندای تیشقى
بر قوتله، بو نقطهده روس بولشهویکلهری ایله اتفاق قیلونی قطعاً توغرو
دیب تاپماغان ایدیک، حالادا عینی فکریمزده قالب کيله مز. بو نقطه بزنگ
ملی یولیمزنگ آیدینلیغی باقیمندان کوب مهمدر.

فیض الله خواجه روس بولشهویکلهرینه ینه باشقا بر باقیمندان کیرهک
ایدی. او ایسکی «پاش بوخارالیلار» وه «ملی انقلابچیلار» دان بولشه-
ویکلهر صفدا قالغان برگه کشی ایدی. او بو قاتناشی یلهن تورکستاندا
ساویت حاکمیتی وه اونگ ایمپریالیستیک مستملکه سیاستینه سونوک گنه
بولسادا بر «ملی رنگ» پیرگن بولوب تورار ایدی.

* * *

بولشهویکلهر فیض الله خواجه نی نه لهر ایله عیله یدرلهر؟ اونگ
حقنداغی بوتون قارالولارنی ایچینه آغان 7چی فرقه قورولتایداغی اهل
اکرام سوزی یازیق که تاشکند غازی تالارینگ هیچ بریسنده چیقاریلما دی.
یالغز باشقا ناطقلارینگ سوزلهرندن کیتریلگن خلاصه لاردان غنا فیض الله
خواجه گناهلهرینگ ماهیتینی او گره نمه کده مز. فیض الله خواجه گه آیلغان
عیلهر ایچنده هیچ بر یه گئی نه رسه یوقدر. اونگ «آغماچلیق» لارینی
ایسله یدرلهر. اونگ «18» لهر غروپنه داخل بولغانینی سویله یدرلهر. اونگ
اوتکه زیلگن پیر اصلاحاتینا قارشیلق کورسه تکه نینی، «ایچیندهن» کیز-
لیچه قولله کنیفله شتریشکده قارشى بولغانینی، اونگ ملی آغماچیلارغا
قارشى شدتلی حرکت ایتمه دیگینی آگلاتدیلار. او، ملی عکس الانقلابچی-
لهرنی اوز اوینده توپلاب اوتورغان، اوتکه ن ییل اتخار ایتب اولگن
قارداشی عباد خواجه یلهن اوزولوشماغان ایمش.

بونلارنگ بوتونسی فیض الله خواجه گه اوتکه ن ییللاردانه ری آیتلیب
کیله یاتقان عیله درر. آغماچیلینی، غیر صمیمیلگی فیض الله خواجه ننگ
کوزینه ایشقالی کیچیریلگن برگه بولسادا فرقه قونگره سی کیچیریلمه-

دی. ههر وقت او اوز عیینی تازیب ساویت حکومتی وه ستالینگه صداقت
آندی ایچیب قورتولوب، ههر سفر شوندا ی بر نمایشدهن سوک فیض الله
خواجه قومیسارلار رئیسگی موتغندا قالدیریلیب کیلدی. ههر سفر بو
مراسم کیچیریلگندهن سوک، ایکنچی فرقه قونگره سینه قادار فیض الله
خواجه تورکستاندا ساویت ره ژیمی ستونلهرندهن وه «شرقدا ملی قورتو-
لوش حرکتی رهبرلهری» نمونه لهرندهن بری سانالیب کیلدی. اتخار
ایتمش قارداشی عینه کیلگنده یه گئی ساویت قانون اساسیسی بو یونچا
هیچ کیم قارداشی گناهی اوچون مسؤل توتولا آلماید.

طیعی بو آق ایپله کوکله ننگن عیلهر ایچنده فیض الله خواجه ننگ
کو کینه بیتکه ن اصل سینک ایزی ده یوقدر. بولماسا نیچین کوبدهن معلوم
تورلو دفعه لار سویله نب عفو ایتلیب کیله یاتقان عیلهر بردهن بره «بوتون
صفلار» وه «ملتچیلیک» آقیملارینگ بوتونله ی تیریلگه نلگی وه ساویت
ره ژیمی ههم «روس بولشهویزمینک قطعی غلبه سی نشانه سی اولاراق اور-
تاغا قویولغان «ستالین قانون اساسیسی» چیققاندان سوک غنا فیض الله
خواجه ننگ تیگینه یتته تورغان گناهلار بولوب قالدی؟

فیض الله خواجه ننگ توشورولوی سببی بو عیله ردهن ایمه س ایکه-
نینی تکرار سویله یمز. بزچه اونگ توشیریلوی سببی باشقا نقطه دادر.
موسقوا بولشهویکلهرینگ فیض الله خواجه ننگ قیمتسز شخصنه هیچ بر اهمیت
عطف ایتمه دیکلهری یلهن بوخاراغا بولشهویک روس اوردو لارینی باشلاب
کیلگه نلگی یوزندهن تورکستان خلقینگ اوگا قارشى نفرت وه دوشمانلق
تویغوسی اونگ شخصنده توپلاب توقناشب قالدی. بو نقطه دا مادامکه
ساویتلهرنگ قیمت بیرمه گه نلگی ایله تورکستانلیلارنگ نفرتی بر بیرده
توپلانغان ایکن، نیچین ساویت حکومتی فیض الله خواجه نی بو قادار
اوزون سنه لهر بو قادار یوکسه ک اوروندا توتوب کیلدی دیگن بر سورغو
پیرله آلدرد. اونگ جوابی ده غایتده ساده در. موسقوا بر طرفدان بوخا-
رانگ استیلاسی وه ساویتلهریشی ایشنده کوب خدمتینی کوردیکی بو
کشیگه قارشى بر محبوریت تویمسا، ایکنچی یاقدان ایمدی اوزینه صداقتله خدمت

روس ايمپەريالىزمىنە قارشى تورگ بىرلىگى

ساويت اوزبېكىستانى يەڭگى قانۇن اساسىيىنى ياقلاپ سويلەگەن نەقەدا اكمل اكرام توركىستان ملتچىلەرى اوستىدە اوزون غنا توختادى. توركىستان استقلالچى ملتچىلەرىنە تورلو عىبلەر يوكلەتمە كچى بولغان اكمل اولارغا «پان اسلامىست»، «پان توركىست»، «بىرلى شىوونىست» دېگەن تورلو لقبەر تاقدى ايسەدە، اولارنى «توركىستان ملتچىسى، استقلالچىسى» دېگەن حقىقى اسملەرى بىلەن آتاشغا جسارت ايتە آلمادى. او توركىستان ملتچىلەرىنى خوقند مىلى حكومتىنى قورغانلق بىلەن عىبلەمە كچى بولدى. توركىستان استقلال حركتى يولندا طبعى بر مرحله-دەن باشقا بر نەرسە بولماغان بو حركتك بر ساويت روسيا ايمپەريالىزمى مالايى كوزندە بر جنایت كى كورونووىدە طبعيدر. فقط او بو سويلە-دېكلەرى ابلە توركىستان خلقىنى آلداتا آلايدر. اوز مىلى آرادەسىنگ افادەسى ايكەنى توپغوسىنى توركىستان خلقى بو حكومتىنى بيققان قىزىل روسيا كوچلەرىنە قارشى كوتەردىگى عمومى عصيان بىلەن آچىق كور-سەنمشدر. شونىگ كى «باسماچىلق» حركتىدە توركىستان استقلالچىلىق حركتى يولنداغى آدىملەرنىگ برىدر. او موفقىتسىز چىققان بولسادا شرفلى بر ايمىلىشدر. او حركتكە قاتناشيب اولگەن انور پاشادا توركىستان قور-تولوش حركتى شهيدلەرى آراسندادر.

اكمل اكرام توركىستان خلقىنى مىلى آرادەسىنى ايزمەك يولندا قىزىل روسيا ايمپەريالىزمى كوچلەرى طرفندان توكلگەن قانلار، ياراتىلغان خرابەلكلەرنىگ دە مسؤلىتىنى توركىستان ملتچىلەرىنە يوكلەتمە كچى بولادر كە او بوندا يچىركىن يالغانلار بىلەن مستولى كوچتىگ كىترگەن آغىر-يو-كىنى 19 سەدر او موزندا كوتەرىپ يورگەن توركىستان مظلوم خلقىنى آلداتا آلايدر.

اكمل توركىستان ملتچىلەرىنە «پان اسلامىستك» اسناد ايتمە كچى بولدى. فكرى، ذكرى اوز يورتىنى قىزىل روسيا بو يوتوروغندان قور-

ايتەجەك قادرولار حاضرلاب اولگوردىكى قناعتنە كىلمش، اونىچون دە فىض الله نىگ آرتىق كىرەك بولماغانلىغىنى آڭلاتمشدر... توركىستانلار ايسە شو برنچى ئەلدە ايتدىكلەرى كىزلى ناوش بىرو فرصتەن استفادە ايتب، اونى 1920 نچى يىلى سەئابرنەدە ايشلەگەن جنایتى اوچون سياستاً بر داها قالماسلق قىلب بىرگە اوروغا قرار بىرمشلەردر.

ايمدى موسقوانك اتفاق مركزى اجرائىه قومىتەسى رەيسلەرنەن برىنك توشوب قالوينا قالاي قارادىغىنى كورەيدىك؟

موسقوا غازىتالارى فىض الله خواجەنىگ بىقىلب قالغانلىغى اوچون بر آغز ھەم سوز يازمادىلار. حتى بو حقدآ آزان تىلگرامى دە بولمادى. موسقوالى دوست وە حامىلەرىنىگ قوبال سكوتى وە وطنداشلارنىگ فترتى آستندا فىض الله خواجە سياسى صحنەدەن يوقالغان بولدى. طبعى كىگ توركىستانمىزدا امثالىنى آنچاغنا اوچراناچاغىز بو تىپ انسانلار مەناسىز امير سىستەمى وە استىلاچى روس قىزىل اوردوسى نىزەلەرى بولما-سايدى، يورتىمىزنى آدارە ايتوچى كوچلەر قاتارىنا ياناشادا آلماسلار ايدى..

ھامى: مقالهلەر تىزىلىپ بولغاندان سوڭ آلدىغىمىز خبرگە كورە، فىض الله خواجە آرقاسىدان توركىستان جھورىتلەرى باشلوقلارندان تاجىكىستان جھور رەيسى شىرىنشاه شاه تىمور ابلە تاجىكىستان مركزى اجرا قومىتەسى كاتىبى امام اوغلى، تاجىكىستان عدلىه قومىسارى شىرىن اوغلى-لارىدا «عكس الاتقلابچى، خلق دوشمانى وە ياپون-آلمان جاسوسى» اولاراق تانىلغان وە عىبلەنگەنلەر. قازاغىستان جھور رەيسى قولومبەت اوغلى اوزاقباي سوڭغو فرقه قورولتايى طرفندان سىچىلگەن اجرا قومىتەسىگە سايلانماي قالغان. سوڭغو فرقه قورولتايى چاغى قولومبەت اوغلى اوزاقباينى «آلاش-اورداجى» وە تىشداغى توركىستان ملتچىلەرى ابلە باغلانىشلى دىب عىبلە وچىلەر آز بولماغان ايدى.

توركىستانىگ اوزبېكىستان، قىرغىزىستان وە توركىمەنىستان قىسىملارندا-دا فرقه وە حكومت باشلوقلارندان آنچا كىشىلەرنىگ عىنى صورتلە عىبلە-نىب قامالغانلارنى بىلدىرىلمە كەدەر.

تاریب استقلالینا قارووشترماقدان عبارت بولغان بو کونکی استقلالچیلار اوچون قطعاً توغرو بولماغان بو اسناد تورکستان ملی حرکتی اوچون ناریحخده اثباتی ممکن بولماغان بر اورونوشدر. تورکستان ملی حرکتنده هیچ بر زمان بوندای بر ایز بولماغان. تورکستان ملی تشکیلاتلاری آرا-سندا «شورای اسلامیة» کبی اسملر اوچرا تیلسادا اودا تورکستان خلقدینگ ملی حقیقی مدافعهدان باشقا بر منفعت کوزه تمه مشدر.

کامل تورکستان ملتچیلهرینی «پان تورکیستلک» یلن عیلمه کچی بولادر. بزچه بو «پان تورکیزم» دیگن تعیرنک اوزی یاگلیش بر قوللا-نیشدر. دنیادا بر تیلده سویلهشکهن، بر حرثی جماعت تشکیل ایتکهن انسانلار کتلهسینه ملت دیگن اسم پیرو بار ایسه، تورکچه سویلهشیب، تورکچه سیزگن انسانلار کتلهسینه تورک دیمهک مجبوریتی باردرد... بو بو کونگنه اورتاغا قویولماقدا بولغان بر تهن بولماغانی کبی بو کوندهن سوگرا اثباته محتاج بر مسئله ایمه سدر. او علماً وه تاریخاً کوبدهن بو-لوب کیچمیش اجتماعی بر پروتسه سدر. او بو کونکی تاریخی تورموش شرائطی وه اوتوردینی پیرلهرنگ گه ئوپولیتیک وضعیتی اعتباریله بر تاqm، قسماً اولدوقچا جدی آغیرلقلارله قارشیلشماقدا ایکهن اونگ بو خلقتک ملی قورولوشی اوستنده یه گیدهن نظریه لهر توغدورماسی ایجاب ایتمهس. اونگ بو کون کیچیرمه کده بولوندینی آغیر تاریخی دور اوزون تورمو-شندا برنجی وقعه ایمه سدر. او بر قانچا دفعه لار بوندان داها آغیر وضعیت لهر کیچیریب، تاریخینگ یوکسه لیشی دوره لهرینه کیچه بیلگه ندر... تاریخاً ثابت بولغان نهرسه لهرنگ بری ده بو حرکتلهرنگ بوتونیس تورکلکنک آنا یورتی تورکستاندان باشلامشدر وه او بویوک ایش بایراغینی توتوچی کوچلو قوللار دایما تورکستاندان پتیشمشدر. تورکستان ملتچیس ههر زمان بولغانی کبی بو کونده تورکلگینی وه بو شانلی تاریخده کی شرفلی رولینی انکار ایته آلماید.

تورکستان تورکلهرینگ بو حرکتی تاریخی بولغانی کبی اونگ ارثی دوشمانی روس ایمپریالیزمینگ پارچالاما سیاستی ده قارشیلشدر (3674)

غمز مدتجه دوام ایتب کیله یاتقان بر سیاستدر. اونگ تورک خلقی اوزرنده-کی حاکمیتینی کیگه پته-کیگه پته اونی تورکلکنگ قلبگاهی تورکستانغا قادر ایلته یلمه سینه خدمت ایتکهن اساس عامل ده شو پارچالاو سیاستنده-کی موفقیتی اولمشدر. او بو قازانچینی راحت ییب اوتورا یلمهک اوچون-ده دایما تورک خلقینی پارچالاب توتانورغان سیاست تعقیب ایتمشدر.

روسیا تورک اولکهلهرینی استیلا ایتدیکچه اوز قولی آستینا توشوب قالغان قسمنگ خارجهه قالغان قسمله باغلانیشینی کیبیشکه اورونمشدر. قولی آستینا توشوروب آلدیغی تورک خلقی کوزگه ایلشهرلک بر یکون تشکیل ایتب، اونلار آراسندا یه گیدهن سیاسی حرکت اثرلهری کوروله باشلاغاچ، اونلاری اوز آرا پارچالاشغا توتونمشدر. بوگا قارشی تورک لهرده نهله کیچیردیکلهری ههر فرصته برلشیب قوت آلا یلمهک هدفنه ایتیملشهردر. تا برنجی روسیا انقلابیله اورتاغا چیققان پارلامان (دوما) تورموشندایاق بو ایکی منفعتک آچیق میداندا چاریشماسی کوروله باشلا-غان ایدی.

دومادا «مسلمان فراقسیونی» مکتب وه معارف ایشلهری انجمنه بر تاqm لایحه لار کیریتهدر. بو لایحه لاردا مکتب مسئله لهری اوچون چیقا-ریلاجاق قانوندا تورک خلقی منافعی کوزه یلمه سی طلب ایتیلهدر. روس مبعوثلهر بوگا اعتراضلاردا بولونادر لار. او جمله دن آله کسه یف اسملی بریسی مسلمان فراقسیونی وه عمومیتله تورک سیاسیلهرینی «پان اسلامیستلک»، «پان تورکیستلک» یلن عیله یدر.

مسلمان فراقسیونی اعضاسندان صدری مقصودی یک بونلارغا جواب پیرهدر. او بو جوابنده از جمله شونلارنی سویله یدر:

«روسیادا 20 میلیوندان آرتیق اهل اسلام بار ایکهنی بوتونیگزرگه معلوم ایسه ده بوتونیسنگ بر نسلدهن بولغانلیغینی بلکه ده بوتونیگزر یلمه س-سگزر. سانچا کوب بولماغان قافقاسیا تاغلاری اهالیسی مستنا اولماق اوزره روسیاداغی مسلمانلارنک بوتونیس بر نسلدهن، تورک تاتار نسلدهن-در. بونلارنک عینی نسلدهن بولغانلیغی او یله بر تاریخی وقعه در، که

مەنە روسيانىڭ پارچىلاۋ سىياسىتى يەنە تۈرك بىرلىكى ئىمپىتالىشىنىڭ
اسكى چارپىشمالارنىڭ بىر كۈرۈنۈش... او زمان بو منحوس سىياسىتى بىر
روس ملتچىسى تىمىل ايتب چىقىش ايگەن، بو كۈن ساويت روسيا عىنى
يولندا يورمە كدە بولغان سىياسىتىنى ياقلاب، اونى گوييا توركىستان تۈرك
خلقى اوروغلارنىڭ حمايه سى اوچون چىقاريلغان بىر مرحمت اثرى قىلىب
كورسە توچى اوغورسز بىر توركىستانلىنى تاپا يىلمشدر. بو بىزنىڭ اوچون
كوب آچىنارلق، تأسف ايتەرلىك بىر حالدر. فقط بونىڭلە بىر ابر آلە كسە-
يە فلەر دورە سىنى، اوندان سوڭرادا كوب مرحلەلەرنى يىلماي كىچە
يىلگەن تۈرك ملتچىلىكى، توركىستان استقلالچىلىنى حركىتى توغرو يولى
اوستە كۈندە لەن بولوب ياتقان اكمل اكراملارنى دا باسب كىچە جە كدر.
تىمور اوغلى

*

«روسىادا مىلى دولت مسئلەسى» مناسبتىلە

«ساويتلەر اتفاقدى مىلى دولت مسئلەسى» حقدىغى سىلاۋىنسكى معرو-
ضەسى اوستندە كى مقاله مزنى («ياش توركىستان» نىڭ 91 نچى سايىنا باقىد
سىن) بو معروضە مناسبتىلە كەرەنسكى طرفدان اورتاغا آتيلغان بىر مسئلە گە
قايتا جاغىمىز وعدىلە بىر مشدىك. كەرەنسكى بو معروضە مناسبتىلە يازغان
مقالە سىندە «ساويتلەر اتفاقى ايچىندە ياشاۋچى تىڭ حقوقلو ملتەرنى قويو-
داغى ھەر تورلو آڭلاشما نىڭ اساس شرطى» دىب كوردىگى ايكى نقتە-
نى اويلاپ كوروگە چاقىرادىر:

1) آڭلاشماغا قاتناشۇچىلارنىڭ بوتونىسى اوز نقتە نظرىنى اساس
لاندىرۇچى دىللەرى ۋە عملىياتلارنىڭ قورال كوچىنى چىقارىپ تاشلا-
يا جاقلار.

2) آڭلاشماغا قاتناشۇچىلارنىڭ ھەر بىرى مىلى دولت، سىياسى
استقلاللارنى قورودا دائىما بىر ابر بولونوغا ھەم متفقىلارنىڭ بىرلىكى حياتى
منفەتتە دوشمان بولغان ھىچ بىر قوتلە آڭلاشماغا كىرىشمە سىلكنى تەھدىت
ايتە جە كدر.

آلە كسە يىنىڭ اعتراضى اوگا ھىچ بىر تورلو تائىر اجرا ايتە آلماس. بو
ۋجھلە بىر مسلمان دىدىگىمىز زمان او كىمە نىڭ آستىدا تۈرك تاتار معناسىنى
مراد ايتەمز.

مەنەن اولكى ناطىقلاردا بىر خىل تۈرك-تاتار مىلتى فكىرنى گوييا
بىرلەر پىروپاگاندا ايتمە كدە بولغان مزنى ادعا ايتدى. بو ادعا بوشدر. روسىادا
اوتورغان مسلمانلارنىڭ بوتونىسىنىڭ تۈرك-تاتار ايگەنى علمائى مصددر. مەنە
سز گە بىر روسچا ئە توغرافى خرىطەسى. بو خرىطەنى نە مەن ۋە نە دە مەنم
آرقادا شلار بىم ايشلەدى. خرىطە دە كوڭ رىكلە كورسە تىلگەن بىر ساحە نىڭ
اوستە «تۈرك-تاتارلار» دىب يازىلمشدر. روسيا دائىرە سىندە قىزىل رىكلە
كورسە تىلگەن اسلاۋلاردا بىر سواڭرا ايگى بويۇك اورون توتقان بودىر.

خرىطە دە تۈرك-تاتارلار دىب كورسە تىلمش خلق اوروقلارنىڭ آيرىم
اسملەرى دە ذكر ايتىلمشدر: تاتار، باشقرد، چوۋاش، سارت، تاجىك،
قىرغىز، تور كىمەن، نوغاي، تارنچى، قىمىلار، قاراچىلار ۋە ياقوتلار.
بو خرىطەنى دومانىك مسلمان فراقىونى چىزمە گە نىلگىنى تىكرار-
لايمەن. بو نە مجلس مبعوتان ۋە نە دە مسلمان فراقىونى بولماغان بىر
زماندا صرف علمى تىقىقات نىجەسى اولاراق چىزىلمش بىر خرىطە بودىر.
حقىقت بويىلە آپ-آچىق ايگەن قومىسىۋىلاردا ۋە يادە عمومى مذاكرەلەردە
روسيا مسلمانلارى جىملەسى عىنى نىسلە ندر. بوتونىسى بىر تىلدە سويىلە يدر
دىب علمائى مصدق حقىقتى سويىلە گە نىمزدە اوندان پان توركىستىك پىروپا-
گاندىسى چىقارۇ كولو نچدر.

تور كىلەرنىڭ بىرلىكى بو كۈنلەردە ۋقوعە كىلە ياتقان بىر حادثە ايمەس-
در. او كوب اوزاق بىر كىچىمىشە بولوب بىتمش بىر ۋقە بودىر. بىر قانچا عصر-
لار اول چىڭگىز خان فتوحاتى نىجەسى اولاراق دا عموم تور كىلەر بىرلەش-
مشدر. روسيا مسلمانلارى بىضىلارنىڭ نىڭ ظن ايتدىكى كىبى تاتار ايمەس،
تۈرك اوغلى تور كىلەر. بوتونىسىنىڭ تىلى بىر دىر، تور كىچەدەر... حاصل
روسيا مسلمانلارى دىنئاً ھەپ مسلمان، جىسئاً ھەپ تور كىلەر. («آلتون
آرمغان» ص. 48-50).

کهره نسکی بو تکلیفینه «روسلاز، غیر روسلازغا وه حتی ستالینچیلهر-
که (او زمان) لوندوندا بولا یاتقان «بریتانیا خلقلار اتفاقی» ایمپریوم
قوتله رانسینی نظر اعتبارغا آلو» توصیه سینی ده علاوه ایتهدر.

کهره نسکی یلهن بز قارا قارشى یکی جبهده تورامز: بزنگ یور-
تمز اونگ مملکتی طرفدان استیلا ایتیلگن وه حالا اونگ اسارتنده
تورادر. روسپانگ بو کون اصل حقیقی اسمیله آتالمای «ساویتلهر اتفاقی»
دیب آنالووی ایسه مسئله ننگ اساسینی اوز گهرتمه یدر. بزنگ ایللهریمز
باری بر اسکی روسیا چیگهره لهری ایچینه آلتغانی کبی او اسکی چارلار
ایمپریالیزمی یاراتقان بر دولت منافعینا خدمت ایتدیر یلمشدر. باشقاسینگ
آرقاسیغا میندیریلگن بریسی آستنداغی کشینگ چیکدیکی آغیرلقنی
تویمادیفی کبی بزنگ اوموزیمز داغی بو آغیرلقنی کهره نسکی ده سیزمه یدر.
«تیگ حقوقلو ملتله» حقدنا آچیلغان سوزلهر ننگ بوش قالب کیله یاتقانی
وه بو کوندن سوگرادا بوشغا قالا جاغینگ اصل سلبی مه نه بودر. بو
وضعیت روس ایمپریالیزمی یوکی بزنگ اوموزیمز دان ایرغیتیل تاشلان
خونچا، ینه ده ساده راق قیلیب آیتقاندنا — بزنگ اوستومزدهن روس
حاکمیتی بوتونله یوقالغونچا دوام ایتجه کدر. کهره نسکی «ساویتلهر
اتفاقی چیگهره سی ایچنده کی تیگ حقوقلو ملتله» دن بحث آچماسیله
بو موضوع اطرافندا ههر قانداى مذاکره امکانشینی بترمه کده در. یوق،
بزنگ خلقلار ایستهر «ساویتلهر اتفاقی»، ایستهرده باشقا بر روسپانگ
چیگهره لهری حقدنا هیچ بر نهرسه ایشیتمه کده ایستهمه یدر. «ساویتلهر
اتفاقی چیگهره لهری» ندهن بحث آچماقله کهره نسکی اوزینگ، باشقا بر
شرائط آستندا بعضی بر جدی توشونوشلهر که نیگیز پیره ییلووی احتمالی
بولغان، ههر تورلو مذاکره اوچون قویدیفی «اساس شرطلاری» قیمتینی-
ده بترمه کده در.

قارشیمز داغی مستولیلهر، یعنی روسلاز، بو کون بولشه ویک بولسا-
لاردا روسلاردر. قیزیل دیکتاتور ستالین، روس مهاجرلهری مهم سیاسی

شخصیتلهر ندهن مثلا میلیو کوف تعبیر یله ده، روسپانگ «تاریخی یوتوقلاری
هم دولت حدودلهرینی» قورال کوچی یلهن قوروب ساقلاب اوتورغان
بر چاغدا بزدهن اوز دلیل وه عملیاتمزدان قورال کوچی مسئله سینی چیقا-
ریب قویوشنی طلب ایتب بولادیمی؟ مثلا: کهره نسکی بو کونکی روسیا
اسمندن بزنگ یورت وه خلقلاریمزغا قارشى قورال کوچی تطبیق ایتمه سه-
لک تعهدینی اوستنه آلا یله دیمی؟ بو سورغونگ اجوابی هیچ بر زمان
هیچ بر صورتله یکی تورلو بولا آلماید.

بو کونکیسی کبی بزنگ یورتلاریمز روس کوچلهر ننگ استیلاسی
آستندا ایزیلیب توردوقچا خلقلاریمز ننگ فرصت کیلگنده قورال کوچینه
تایانا جاغینا وه عملیاتندا اوندان فائدا لانیشتا اورونا جاغینا شبهه یوقدر.
اگرده روسلاز اوزلهری یاخشی بر توشونچه یلهن بوندای قانلی تاریخما-
لارنی کتیرمه نیچه بوشالتیب چقیب کیتسه لهر وضعیت باشقا چاراق بولا
آلادر. بونی ایسه امید ایتو بر طرفدا تورسون او یلاب دا بولماید. دیمه ک
قورال کوچی مسئله سی قوتینی ساقلاب قالا بارا جا قدر. بزنگ یورتلا-
ریمز قورال کوچیله گه روسیا بو یوتوروغی آستینا کیرمشدر وه او سایه ده
ساقلانما قدر. بناء علیه اوگا جواب دا یالغز قورال کوچیله بیر یله یله جه کدر
ایمدی کهره نسکی ننگ تکلیفنده کی ایکنچی — سیاسی حق، ملی
مستقل دولتلهری منافعینی برابر قوروماق وه متفقلارندان برینگ حیاتی
منافعنه دوشمان هیچ بر قوتله آگلاشماغا کیرمه سلک مفهومنده کی ماده سینه
کیچه یلیک.

تاریخی تورموشمزنک بو کونکی دورنده بزنگ غیر روس خلقلار —
مملکتلهریمزنک ملی دولتی منافی وه ملی سیاسی استقلالینگ بر گنه دوشمانی
بولسا اودا ساویتلهر اتفاقدیر. بوندان غایتده طبیعی بر صورتده آگلاشیلوب
تورادر، که بزلهر بو قوت یلهن هیچ بر تورلو آگلاشماغا کیره آلمایمز.
بز یالغز توغروندان توغرو اونگ اوزیله گنه ایمه س، ساویتلهر اتفاقی
چیگهره لهرینی قوروغا چاقیراتورغان ههر قانداى بر قوت وه غروب
ایله ده هیچ بر تورلو آگلاشماغا کیریشه آلمایمز. بو کون بزنگ مملکتله-

روس خەلقىدا يوقلىغىنى دا ھېچ اونونماسلىق كىرە كىدۇر.

اينگلىز ۋە روس خەلقلارنىڭ مىلى-دولت ماھىتى، زەھىتى ۋە ايچكى قورولوشلارنىدا كۆپ كەتتە فرقلار باردۇر... اينگلىز لەر ھەر نەرسە دەن اول سانى كۆپ بولماغان سوداگر بر ملتدۇر. اونلار ختى اوز حا كىمىتلە-رى آستىنا توشۇروب آلدىقلارى يات اولكە لەرگە كوچوب بارىب او پىرلەرنى بو مفھومدە استىلا ايتىشكە اورونمايدۇرلار. مەنە يىللاردا نەرى اينگلىز رەدە مىليوندان آرتىق ايشىز لەر بارلىغىنى پىلەمز. اينگلىز حكومتى بو ايشىز لەردەن بر گنە كىشىنى بولسادا اوز مستىلكە لەرنە يوبارا آلايدۇر. روسيا بوتولەي باشقا چادۇر. روس خەلقى ايكىنچى-دەھقان بر خەلقدۇر. او اوزى سانچادا كۆپ بولغانى كىي كوچە-بە-مهاجر قولونىزاتوردۇر. ھەر زمان روس سالداتى آرقاسندان روس قولونىزاتور موژىكى آقادۇر... بر پىردە روس حا كىمىتى تورغوزولونچا درحال مغلوب خەلقنىڭ پىرى تارتىپ آلىنا باشلايدۇر.

«برىتانىا خەلقلار اتفاقى» نىڭ توزولوشىداغى مەم عامللەرنىڭ برى سربىست تجارت منافعى مسئلەسى بولغان بولسا، روس خەلقىنىڭ كوچوب بارىب يات خەلقلارنىڭ پىرىنى تارتىپ آلو عادىتى اونىڭە بر دولت حدودى ايچىندە اختىارى صورىندە تىڭ حقوقلو خەلقلار اتفاقى توزو اويىنا بولدا قالدىرمايدۇر.

جنید خان

ھراتدان بىزگە جنید خان نىڭ وفاتى خىرىنى بىلدىردىلەر. بو، يالغز توركىستانلىلار آراسىدا معروف بولوب غنا قالماي، توركىستان چىگەرەسى تىشىندادا تالاي پىرلەرگە داڭگى كىتكەن بر اسمدۇر. توركىستان قوزغالانچىلارنى ايچىندە مرحوم جنید خان نىڭ ممتاز بر اورنى بار. يازىق، كە بو كون

رېمىزدە مستقل مىلى دولت مسئلەسى بر طرفدا تورسون، نە ھېچ بر تورلو سىياسى ۋە نەدە مىلى حرىت باردۇر. بىز بو حرىت ۋە استقلالنى كورەشەن قازانماق مجبورىتىدەمز. اوندان سوڭرا بىز مىلى استقلالىمىزغا يالغز حرمت ايتىپ گنە قالمايدۇر، اوفى برابر قوروشغا حاضر بولغان كوچلەر پىلەن گنە استقلال ۋە مىلى منافعىمىزنى بر گنە لەشەن قوروشو آڭلاشماسى اوستىندە جدى ملدا كورە لەر يوروتمەك امكاندە بولونماقتۇر.

اگر دە كورەنسكى نىڭ اوز تەكلىفى سواندۇر بىزگە قاراتىپ اشارە ايتدىكى «برىتانىا خەلقلار اتفاقى» غا اوخشاش بر نەرسە ياراتو مەم بولسا ايدى، بونداي وضعىتى اويلاوڭا اوزون بولور ايدى. روسيا چىگەرە لە-رى ايچىندە ھەلە روسيا ابلە بر گنە لەشەن «برىتانىا خەلقلار اتفاقى» شىكلدە بر نەرسە ياراتا بىلونى امىد ايتىپ بولادىمى؟ بونىڭ مەم بولماغانلىغىنى قطعىتە سويلەپ بولادۇر. بىزنىڭ خەلقلارنىڭ مستولى روس كوچلەرى طرفدان ايزىلىپ ۋە اوز استقلالى اوچون كورەش يوروتوب توردىنى مدىچە بونداي نەرسە لەرنى اويلاشدا يالغز غير مەم گنە بولوب قالما-سدان ختى مىلى كورەشەرىمىز اوچون ضررلىدۇر. اگر دە روسيادا روسيا پىلەن «برىتانىا خەلقلار اتفاقى» غا اوخشاش بر نەرسە ياراتو مەم بولسا ايدى بعضى بر خەلقلار اوچون روسياغا قارشى كورەش يوروتو كىرەك دە بولماي قالار ايدى. چونكە برىتانىا ايمپەرىيەدە كى «قانادا» وضعىتىدە بولونماق، آوروپا ۋە آمىقانك داھا كىچىك دولتەرى بر طرفدا تورسون ختى بو كونكى آوسترىا ۋە چەخوسلاواقىا وضعىتىدە بولودان ياخشىراقدۇر. روسيا پىلەن «برىتانىا خەلقلار اتفاقى» غا اوخشاش ھېچ بر نەرسە ايشەپ بولمايدۇر. بونداي اويغا توشۇچىلەر «برىتانىا خەلقلار اتفاقى» اعضا-سى بولغان اولكە لەرنىڭ كوچىلەرى اينگلىز-ساقسون عرقىنا منسوب اھالى پىلەن مسكون مەمكىتلەر ايكەنلىغىنى اونوتادۇرلار. قانادا، آوسترىا، جنوبى آفرىقا، يە كى زە لاندا — بوتونىسى كورەن اينگلىز-ساقسون كولتورى اوچاغى بولوب اولگورمىش پىرلەردۇر. «برىتانىا خەلقلار اتفاقى» نىڭ برىتانىا دولتچىلىك ۋە سىياسى كولتورى اثرى اولدىغىنى ۋە بونداي بر كولتورنىڭ

مملکت مزنگ پتیشتر دیکي بو توغما قابلیت شخصیتینک تورموشی تفصیلاتینی کیره کی نسبتنده بیره آلیرلیق وضعیتده ایمه سمز... بو قورقو یلمه س کوره ش قهرمانی بو کون موسمی کیچیک قراب قالدان ایسکی تورکستان اوروغ تشکیلاتی نیگیزنده توغما بر یولباشچی تیبی ایدی. جنید خاننک فعالیتی کوب جهندن وقتيله قازاق تورکله ری ایچنده چیقان قهرمان دات اوغلی سریم باتر تورموشی وه فعالیتینی آگذیرادر. دات اوغلی سریم 1783نجی ییلی، روس حاکمیتی آستینا کیرگن کیچی یوز خانی ابو-الخیرنک اوغلی نور علی خانغا قارشی عصیان بایراغی کوره ریگی کبی داها سوگرا، 1792ده، روسیانگ اوزینه سوغوش اعلان ایتکه ن ایدی. بو سریم باتردان تام بر یاریم عصر سوگرا تورکستاننگ تورکمه ن قسمندا عینی حرکتی جنید خان تکرار لایدیر. او اوگیچه روس چارلارینگ خدمتچیسى خیوه خانى سید اسفندیارغا قارشی چقیدی. سوگرادان بو کوره ش روسیا ییلهن تارتیشماغا آیلاندى. 18نجی عصردا روس حکو-متی سریم باتر ییلهن نور علی خان آراسندا واسطه چیلق قیلو مجبوریتنده قالدان ایدی. 20نجی عصردا روسیا حکومتی خیوه خانيله جنید آراسندا واسطه چیلق رولینی اویناشغا توتوندی. سریم روس حکومتی (قاتارینا II) طرفندان قازاق خلقتینگ رسمی یولباشچیسى دیب تایلیدیغی کبی جنید خاندا روس حکومتنده (نیقولای II) خیوه خانى قولی آستنداغی تورک مه ن اوروغی «مهردار» ی لقبيله خیوه تورکمه نلرینگ یاریم رسمی یولباش چیسى عنوانینی قازانغان بولدی.

فقط سوگ درجده قیزیق بو «اوخشاش» نگ فاجعه لی طرفی دا بار. 18نجی عصردا سریم باتر طرفندان تمیل ایتلگن اوروغ قورولوشی اساسی ییلهن 20نجی عصردا جنید خاننک تیانماق ایسته دیگی اوروغ-آیماق زمینی بر تورلو ایمه س ایدی. 18نجی عصردا ایل-اوروغ قورولو-شی قازاقلاردا یگانه تشکیلات نیگیزی ایدی، اونگچونده هر جهندن کوچلو ایدی. او زماندا اولدوقچا پریمیتیف بر خوجالق شرائطی ایچنده یاشاغان خلقتنک طلبلهرینه ده جواب بیره یلمه کده ایدی.

20نجی عصردا ایسه ایل-اوروغ قورولوشی بوتوله ی باشقا وضعیتده ایدی. او قونده ن توشمش ایدی، اونگ تیانیدیغی شرائط، عنعنه لاردا ییمیریلیب بیتکه ن ایدی. او آرتیق ایل-اوروغ قورولوش شرائطنداغی وضعیتده ن چقیب کیتکه ن خلق اقتصادیاتى طلبلهرینه ده جواب بیره آلا-ماقدا ایدی.

اصل فاجعه شوندا در، که بزنگ ایسکی نسل، قارتلار بو وضعیتینی ایمدیگه چه کوره آلامای وه آگلایالما ی کیله درلهر.

* * *

«جنید» نی یلمه گن تورکستانلی تایلمایدیر. فقط بو قهرماننگ اصل اسمینی ییلوچی تورکستانلیلار مهاجرته ده آز تایلسا کیره ک. اونگ اصل اسمی قربان محمد حاجی بای اوغلی بولوب، بدرکند آوولنداندر. جنید «یومود» اوروغی سالالاریندان برینگ اسمیدر. قربان محمدده شو اوروغدان بولغانی اوچون اونگ اسمی جنید اولمشدر. قربان محمد 1912نجی ییلی اوز توغما قارداشی حاجی مراد ییلهن بوزولوشوب او زمان خیوه خانى سید اسفندیارغا قارشی کوره ش یوروتمه کده بولغان شاهى کهل قوشونلارینا قوشولدی. جنید خاننگ کوره ریلووی ده مه نه شو تاریخده ن باشلانادر. اوزبیک قونعرات اوروغندان بولغان خیوه خانلاری اوز تبعه لارینی تورکمه ن-اوزبیک اوروغلارینا آیرو سیاستی یوروتلهر ایدی. بو صورته خیوه تورکله رینگ ایکی قولی بولغان بو ایکی قارداش اوروغ آراسندا دائمی بر آگلشماسلق چقیب تورار ایدی. روس حکو-متی ایسه خیوه خانینک بو سیاستینی یاقلار ایدی. خیوه ده بوندای خلقتی اوز آرا بولوب، تورکمه ن-اوزبیک منازعه سی چقاریش سیاستینه قارشی باش کوره ریب تاوش چقارغان ایلک وه برگنه کشی اسفندیار خاننک اوز قاین آتاسی سید اسلام خواجه بولغان ایدی. تورکمه ن وه اوزبیک لهرنی ملی تساند اساسندا برلشتر و سیاستینی طلب ایتوچی بو کشی 1912نجی ییلی بر کونی یاروغ کون اورتاسندا خان سراينده ن چقیب اوز اوینه

لاندىردىلار. سو قويولارنى تولدورۇپ، آووللارنى تالاب، ماللارنى
هايداب كىتىلەر. جنيد ايسه اوزىنى توتقوزماسدان يورى پىردى. بو صو-
رتله تارتىشما 1917نجى يىلى انقلاب باشلانغۇچا دوام ايتدى. بو آندان
اعتباراً آرتىق حامىسى چار حكومتىدەن آيرىلىپ قالغان خانغا قارشى
جنيدك حر كىتى داھادا كىسكىنلەشدى وە خان اوچون قورقولو بر شكل
آلدى.

بوخارا امىرى كىبى خىوہ خانىدا «تظىمات» وعدەسىنى پىرەدر.
قىسقاغا بر مدت سوغوش دا توختايدىر. فقط جنيد ھەر زمان اوز كوچلەرى
رى باشندا حر كىتكە حاضر بر وضعىندە تورادىر.

1918نجى يىل. تور كىستاندا روس پرولەتارى دىكتاتورلىغى. بولشە-
ويكلەر بوخارانى ساويتلەشتمە كىنى تجربە ايتدىلەر، فقط مغلوب بولدىلار.
خىوہ بر چىتدە قالب تور باردى. بولشەويكلەر او پىردەدە انقلاب چىقار-
ماق نىتتە توشسەلدەردە جنيد طرفىدان قارشىلىق كوردىلەر. جنيد خىوہ
خاننىك بارىشمار دوشمانى بولسادا، خانغا قارشى بولشەويكلەردەن ياردام
قىدىرمادى. 1918نجى يىلى كوزندە او خىوہنى اشغال ايتەدر. خاندا آرادا
أولدورولدى. اونىگ پىرىنە كۆبدەن ايشدەن چىقىپ اوزاقلاشىپ كىتكەن
عمكىسى سىد عبداللەنى خان كوتەردەلدەر. حىقىقتە خانلىقنى آدارە ايتوچى كىشى
جنيد بولادىر. اونىگ عقلى مەنە شو نقتەدا اوزىنى كورسەتدى. او خاننى
يىگدى، يىقدى، فقط خانلىقنى بوزمادى. چونكە او زمانكى موجود شرايط
آستىدا خىوہ خانلىغىنى بوزوش روسيا ايله خىوہ آراسىداغى مناسبات يو-
زندەن بر قانچا آغىرلقلار چىقارماق ايدى. واقعا بو آغىرلقلار بر آز
سوگرا كىلدى. فقط اونلارنى روس بولشەويكلەرى اوزلەرى چىقاردىلار.
1918نجى يىلنىك اورتاسىنا توغرو، تقريباً جنيد خان ايش باشىنا كىلگەن
دەن بر يىل سوگ، خىوہدە ايسكى تور كىمەن-اوزىك اوروغ مجادلەسى
باشلايدىر. بو مجادلە ايمدى روس بولشەويكلەرى اغواسى بولوب اورتاغا
چىقدى. چونكە اونلار جنيد خانغا قارشى اىنتىغالارنى موفىقتىلى چىقارا
يىلجەك يىگانە واسطە اولاراق شو اغوانى توشونمە كدە ايدىلەر. عىنى

كىلە ياتقاندا يول اوستىدە أولدورولدى (*). خستە، روحاً ضعيف بر انسان
بولغان اسفنديار خان سىد اسلام خواجهنىگ اورنىنا باش وكىل بولوب
آلغان خود پسند محمد وفانىگ تاثيرى آستىدا قالب كىتدى. ايسكى
تور كىمەن-اوزىك تفرقە سياسى كۆب كوچەپە باشلادى. طبعى تور كىمەن-
لەر غير ممنون ايدىلەر. مەنە شو غير ممنون تور كىمەنلەر باشندا قربان محمد
تورار ايدى. خىوہ خانىنىگ آرقاسىدا روسيا تورار ايدى. اونىگچون دە
خانغا قارشى مجادلە يوروتو آغىر ايدى. مەنە شو وضعىتدە جهان سوغوشى
چىقادر. روس حكومتىنىگ آغىر وضعىتدە بولغانلغىدان فائدا لىب قربان
محمد حر كىتىنى آتيرىپ خاننى سىقىشتىرا باشلايدىر. او بر قانچا قىشلاقنى
آلدىغى كىبى خىوہك ديوارلارنى تىپىنە قاداردا كىتەدر. اونىگ بو موفىقتىلە-
رى ايلداشلارنى يومودلارنى غلبانغا كىتەدر. خلق اونى اجنيد نىسلىلە
آتايدىر. مەنە قربان محمدنىگ اوز اسمىنى دە اونوتدورۇپ يوبارغان
«جنيد خان» لقبى شو صورتلە باشلانادىر.

1916نجى يىل. دنيا سوغوشى جەھەسندە روسيا مغلوبىت آرقاسىدان
مغلوبىت كىچىرەدر. تور كىستاندا روسيانىگ مغلوبىتنە باغلانغان امىدلە بر
قاتاردا ھىجان تولقونى دا آرتادىر. خىوہ تور كىمەنلەرى ايسە خانغا قارشى
آچىق سوغوش يوروتەدەر. تور كىستان والى، عمومىسى سىردىيا ولايتى
حرىبى واليسى گەنەرال غالىكىن قومانداسىدا جزا دستەسى يوبارادىر. سو-
غوش ھەر ايكى طرف اوچون دە سوگ درجەدە آغىر ايدى. تور كىمەنلەر
نىگ قىنلىغى سوغوش قورالى يوقلىغى وە معاصر سوغوش تەخنىكەسىنە
داغر معلوماتلارنىگ آزلغى بو وضعىتدە معاصر منتظم بر اوردوغا قارشى
كورەش يوروتمەك مجبورىتىندەن چىقماقدا ايسە، روسلاردا سوغوش
دائىرىسى بولغان صحرا، چوللەرنىگ سوسزلىغى شدتلى اقليمى شرايطى
آستىدا قىنلماقدا ايدىلەر. جنيد آچىق سوغوشقا كىرىشمەدى. او ھەر
وقت روسلارنى سوسز چوللەر، قوملوقلارنىگ ايچ طرفلارنى چىكىپ
كىرىتىشكە اوروندى. روس كوچلەرى تور كىمەنلەرنى امانسزچاسىنا جزا-
(*) «ياش تور كىستان» نك 68 نچى سانى، 18.17 نچى يىتلەرىگە باقىلسىن.

1919نجى يىلى ايچنڧە روس قىزىل اوردوسى ياردامى يىلەن جنيد يىقىد تىلادر وه خيوه قومونىستلەرى دىب آتالغان نا معلوم بر غروپ اسمندەن موقت حكومت نوزولادر. جنيد قورالينى تاشلامايدر. اونىگ كورەشى بعضاً كوچەيب، بعضاًدە سوسايب 1924نجى يىلغا قادار دوام ايتەدر. مەنە شو 1924نجى يىلى جنيد غفو وه توركمەنستان پىرىنە كيچىب قارا قومدا اورناشويونا مساعده سوراب، برنچى توركمەن قورولتاينىنا مراجعت ايتەدر... بولشەويكلەرنىك قورولتاينغا كىلگەن جنيد وكىللەرىنى قانداى بويوك طنظنە يىلەن قارشى آلدىقلارىدا ايسدەدر. اورتا قويو، پەشكە قودوق هەم چارشلى قويولارى حوضەسىنى جنيد خان وه طرفدارلارنىگ اورناشامسينا تەخىص ايتدىلەر.

ايسكى قهرمان تىنج اوتورا آلمادى. شو 1924/25نجى يىللاردا ساويت حكومتى «ملى چىگەرەلەش» وه «پىر اصلاحاتى» سياستلەرىنە باشلاغان ايدى. خلق آراسنداغى ناراضىلق كوچلو ايدى. بولشەويك حكمرانلغندان قورتولماقچى بولغان كشيلىرنىگ بوتونىسى جنيد خان يانينا سيغىناتورغان بولدى. جنيد اطرافداغى حادثاتغا قارشىدا لاقيد قالا آلماس ايدى. اونىگ ياقىن يولداشلارندان احمد بيك، ياخشى گەلدى، شالتاى باتر وه باشقالار او يىردە بو يىردە قوزغالان چىقاريب يوردىلەر. جنيد اوزى تىنج اوتورغان بولوب كوروندى. 1927نجى يىلى آوغوس تىندە جنيد اوزاؤولىنى اورتا قويودان پەشكە قودوققا كوچوردى وه بو يىردە ساويت حكومتىنە قارشى كورەش مركزىنى قورا باشلادى. اوزمانى ساويت مطبوعاتى معلوماتىنا كورە، جنيد خاننىگ بو سفركى ساويت حكومتىنە قارشى كورەش باشلاو تارىخى 1927نجى يىل 19 سەئابدردر. بو سفر جنيدنىك ساويت حكومتىنە قارشى كورەشى تام ايكى يىلغا تارىلادر. ساويت حكومتى اوگا قارشى بويوك عسكىرى دستەلەر يوباردى. اوچقوچلارلاردا بومبا هەم زهرلى غازلار آتدىلار. قويولارنى زهرلەدىلەر. يىتەرلك درجەدە قورالى، دائىمى بر كورەش مركزى بولماغانلغندان قىنلقلە

يوروتولمە كدە بولغان بو كورەشنىگ موفقىتلىق نتيجهلەنمەسلىكى اولدەندە معلوم ايدى. بوتون آغىرلقلارغا رغماً بولشەويكلەر 1928نجى يىلى اورتا-لارينا چاقلى جنيدنى مملكتدەن قووب چىقارا آلمادىلار. نهايت مملكتنى تاشلاب چىقىشقا مجبور بولغان جنيد خان او زماندا نەبرى خارجدە ياشاب كىلدى. او اولاً ايرانغا سيغىنغان بولسادا، سوگرا اددان آفغانستانغا كيچىب، هرات اطرافدا اورناشقان ايدى، كه مەنە ايمدى او يىردە اولدىكى خىر-يىنى آلىب اوتورامز. مرحوم جنيد خاننىگ ياشى 70نىگ اوستندە بولسا كىرەك.

جنيد بەجەردىكى قادار اوز خلقىنا خدمت ايتب اولدى. گناهلەرى بولسا، اولو تاگرى كيچىرسىن، توپراغىنى يوشاق وه يىنگل قىلسىن. جنيد بزنىگ خلقنىگ تىشتىردىكى امثالسىز قهرمانلارنىگ بىردر. او كوب قهرمانلقلار كورسەندى، فقط بو قهرمانلقلارنىگ مثبت نتيجهسىنى كور-مەى اولوب كىتدى. بو بزنىگ آرقادا قالغان خلقمىزنىگ عمومى فاجعە-سىدر. قهرمانلق كوب ياخشى بر وصفدر. فقط نتيجهلى بو لا يىلووى او-چون اونىگ عصرى تەخنىك وه تورموش اساسلارى يىلەن برلەشە يىلووى كىرەك. سوگ عىيانلارنىمىزنىگ ايگ قهرمان وه ايگ درايتلى باشچىسى سانالغان جنيدنىگ قهرمانانە حركتلەرىنىگ نتيجه گە ايلتە آلمان-غانلىغى قالغانلارغا، او-ايشنىگ آرقاسندان يورگەنلەر گە عبرت بولسون ايدى. جاناي.

*

عابدجان محمود

عابدجان محمودنىك تاشكندە وفات ايتكە نلگى بىلدىرىمە كەدر. بو خىر عابدجان محمودنى تانىغان بوتون توركستانلىلار يورەگىندە سوگىز بر آجى اويغاناچاقدر. اونى دىبەرلك بوتون توركستانلىلار تانىردى. اصلاً خوفندلى عابدجان توركستاننىك هەر طرفندا مشهور بر شخصيت ايدى.

ايدى. اوڭا بو دائىرلەر عملى ايش بىلگىسى، بە جەريگى ۋە ھەر تورلو مشكلاتدان چىقو يوليني تيز تاپا بىلو قابىلىتى يوزندەن كوب قيمت بىرەر- لەر ايدى. خوقند اھالىسى اونى كوب سيومەر ۋە اوڭا سوڭ درجەدە يوكسەك قيمت بىرەر ايدى. اوڭا بىر يىلگەن «چاتاق» لقبى حقيقتدە اونك قاراقتەرىنە او يماغان بر لقبدر. او ھىچ «چاتاق» ايمەس ايدى. بو نۆكلە- گنەدە قالماسدان اوندا اورتادا چىقىب قالغان ھەر تورلو آڭلاشما- سلق «چاتاقلىق» بولسا اونى درحال بىتريب يوباريش يوليني قىديرو عادتى كوچلو ايدى. اونك بر آز خرىللاغان، بوغوق تاوشى ايلك ايشيتىشەدە كوب قزىب سويلە شىب- تارتىشىب چارچاغان «چاتاقسماق» بر تاوش تاثيرىنى بىرەر ايدى.

عابدجان خوقند بلدىيە رئىسلىگىنە سايلانغان ايدى ۋە اونك بو بىر- دەگى فعالىتى سوڭ درجەدە ئىرمەلى بولغان ايدى. او شەر تعمىرى ايشلەرنەدە ايسكى شەرنى يەگى شەر بىلەن تىكلەش اوچون كوب كورە شدى. اونك شەر باشلوغى سوسىيالىست رەۋولوسيونەر گورويچ بىلەن بر مناقشەسىنى اوزوم برابر اوتوروب تىكلانغان ايدم. اونلار كوبدەن بر بىرلە ياقىن تانىش ايدىلەر. مذاكرە يەگى شەردە بر نىچە كوچەگە تاش ياتقىزو اوستىندە ايدى. عابدجان شەر باشلوغىنى توختاتدى ۋە «مىسئەلىنى عمومىتلە خوقند شەرىنك تعمىر ۋە اصلاحى اوستىندە قويو كىرەك. ايسكى شەردە تاشلانغان يوللار بولماغانى كىى كوچەلەردە يىتەرلك درجەدە ياروقلقدا يوق. اونكچون بوندای توزاتو ايشىنى ايسكى شەردەن باشلاب توشونوش كىرەك. بز سزگىلە ايسكى دوستلاردىرمز. اىمدى تارتىشا باشلاساق بر بىرەزگە علىھدار، ھەمدە جدى علىھدار بولوب قالامز. ھەر تورلو تعمىر ۋە اصلاحات ايشى ايسكى شەردەن باشلانالىدر» دىدى.

عابدجان نك اصرارچىلىغىنى اولدەن بىلگەن گورويچ مەنگە قازا- تب كولوب «بو بوش بىرگە «چاتاق» دىب اتالماغان. بو نۆكلە چىكىشىو قىن. چونكە اونى آلدىغى وضعىتدەن سىلچىتىو ھىچ مەكەن ايمەس» دىدى. عابدجان حقيقتدە دە شونداى بر كىشى ايدى.

آينىقسا اونك شەرتى 1917 نجى يىلى انقلابندان سوڭ كوب كىگەيدى. شخصاً مەم اونكلە ياقىندان دوستلاشماغم 1917 نجى يىلى آپرىلندە توپلانغان برنجى توركستان انقلابى اجتماعى تشكىلاتلارى قورولتائىندان باشلانادر. او بو قونغرەغا خوقند وكىلى صفتىلە قاتناشغان ايدى. فوق العادە موقىتلى چىقىشلارى ۋە فعالىتى اونى تىزگىنە جماعت خادملەر بىمىزنگ آغى صفىنا تو- شوروب يوباردى. بو زاماندان آلىب عابدجان بزىك بوتون ولايت ھەم

عابدجان محمود

اولكە قونغرە ۋە باشقا توپلانمىشلار بىزغا سايلانا باردى. خوقندىك سودا ۋە عموماً ايش محىطىدا اونى ياخشى تانىر ۋە اوڭا ياخشى قيمت بىرەر ايدى. اونوتما سلق كىرەك، كە خوقند توركستانىك پاختاچىلىق مركزى ۋە اىك باى شەرى سانلار ايدى. اىك بويوك روس صنایع فىرمالارى ۋە بانقلارى بوتونىسى نك خوقنددە شەبەلەرى بولور ايدى. اونكچون بو بىرنك سودا ۋە ايش دائىرسى نظر ائىبارىنە كىرەبىلەك اوقاداردا قولاي ايمەس ايدى. عابدجان اوزى ناطقەسى كوچلو بر آدم دا ايمەس

اونی روس ایشچیلهری دائرہ سی، بالخاصہ سالداتلار هیچ یاراتماسلار ایدی. بودا غایتده طبیعی، آکلاشیلارلق بر نهرسه ایدی. چونکه عابدجان اونلارنک بزنک خلق اوستنده گی مطلق حاکمیتلهرینه مانع بولوب تورغان ایک مهم توسوق ایدی.

مملکتده حکومت بولشهویکلر قولینا توشوب قالغاندان سوگ عابدجان نك فعالیتی بر آز داها آرتیب کیتدی. او یه گی انقلابغا بزنک قارا. شیمزنی عموم خلق رأیی بیلن بیلگیله و اوچون بر آن اول ملی قونفره توپلاونک طرفداری بولدی. بزنک خووقنده گی بوتون توپلانیشلاریمز اونک اوینده بولور ایدی. بز اونک اوینده دیه رلک کیچه - کوندوز تورور ایدیک. او اوزی هر زمان مذاکره لهریمز گه جدیتله قاتناشار، کوب قیمتلی مصلحت، تکلیفله ری بیلن تمایز ایتهر ایدی. او تورکستان مختاریتینی اعلان ایتکهن ملی قونفره هیئت ریاستینه سایلانغان ایدی. سوگردان موقت ملی شوراغا وه حکومت ارزاق ناظرلیغنا سایلاندى.

بولشهویکلر بیلن قورالی توقناشما بولغان زمان عابدجان خووقند ده ایمهس ایدی. ارزاق آلو اوچون خووقند ملی حکومتی طرفندان شمالی قاققاسیاغا یوباریلغان عابدجان بوخارادا توختاب قالغان ایدی. او بیردهده بوش اوتورمادی، عمومی حرکت ایتوویمزنی یولغا قویو اوچون بوخارا- لیلار بیلن مذاکره یوروتدی، امیر میرعالم خان وه اونک مأمورلاری بزنک روسیادان آیری مستقل تورکستان سیاستی یوروتوویمزنی یاراتماسلار وه اوز- لهری هیچ بر صورتله روسیا وه اونک حمایه سندهن آیریلماق ایسته مهسلهر ایدی...

شو شمالی قاققاسیاغا یوباریلغانی کونندهن یعنی 1918 نجی ییی غبنوار باشندان سوگ مهن عابدجانی کوره آلامد. بونکله برابر مهن اوزاقدان هر زمان اونک تورموش وه فعالیتنی تعقیب ایتب کیلیم. اونی دفعه- لارچا قامادیلار. فقط آزادا 23-1921 کی بولشهویکلهرنک یورتدا قالغان جماعت خادملاریمزنی سیقیشترا آلامدیقلاری دورلهرده بولدی، بوزمان عابدجان قیزغین بر فعالیتکه کیچدی. معهود «تورکستان قومیسونی»

اعضاسیله تورکستانداغی بولشهویک زدالتلهری وه بو صورتله ایشنک یورو- مه یه جه گی وه تورکستانداغی ساویت سیاستینک کونندهن اوز گهریشی لزومی حقندا آچیق سویله شکهن بر نیچه تورکستانلینک بری ده شو عابدجان ایدی. منور قاری کبی عابدجان داوقتیله قولایلقله مملکت تیشینا چیقب کیته آلاچاقدی. فقط اودا مملکتده قالونی ترجیح ایتدی...

عابدجان مفتی صدرالدین خان افندی وه حیاتدا بولغانلیغینی امید ایتدیگیمز ناصر خان توره کبی ملی ایشیمز گه جاندان باغلانغان هم اونک موقفیتنه اینانغان کشیلهریمز نك بری ایدی. بو کشیلهر بالغز اینانغنا قالماسدان، بو اینانچلاری ایشیغینی اطرافغا یاغان، یاقینلارینا کیلگهن بوتون وطنداشلارینا بو حقیقتنی سویلهب توغرو یولنی کورسه تیپ کیلگهن ملی مجاهدلهریمزدر.

یازیق، که بو اصیل تورکستان ملی مجاهدی آرتیق یاشاویچیلار آراسندا ایمه سدر. او چوقور بر اینانچ، سونمهس بر سیوگی ایله باغلان دیغی ملی مفکوره سینک تحقیقینی کوره آلامی کیتدی. فقط اونگ اسمی تورکستان قورتولوش حرکتی تاریخنده ممتاز بر اورون توتاجاغی کبی، اونگ عزیز خاطره سی ده تورکستان ملتچیلهری کو گلنده ایدی یاشایاچاقدر. اونگ عزیز روحی قارشیندا حرمتلهرله باش ایگهر وه توراغینک ییگل بولووینی تیلیمز.

چونای ریلیمز!

* * *

تورکستان ملی اربیبانی اطرافندا

ساویت روسیانک تورکستاندا دنیا دا مثل کورولمه گن بر ایمپریالیزم سیاستی یوروتمه کده اولدیغی بو کون هیچ کیمسه دن یاشیرین بر نهرسه ایمه سدر. اونگ بو سیاستی خلغمز وه یورتمزنی مادتا استمار ایتوگه گنه منحصر بولوب قالماسدان، او قانلی چهنکه لینی ملی تورموشیمز نك هر

رتلە اونلارنى ماضىدە كوكى بولماغان قوراما بر نەرسە كىبى اورتاغا قويد
ماقچى، اوندان سوگرادا بوتونلەي كوممە كچى بولادر.

ساويت روسيا سياستينىك آتشلى قورالى بر طرفدان مملكتمزده كى
بوكونكى ادبى ياراتمالاردا مفكوره ايزلەرينى كوزە توگه قاراتيلغان
بولسا، ايكنچى ياقدان توركستان تورك ادبياتى تاريخينه وه اونىگ بوتون
دنياچا تاييلغان شخصيتلەرينه قاراتيلغاندر.

ساويت سياستى توركستانلارنى اوزكوتور وه ادبيات تاريخلەرى
بايلغندان استفاده وه او معنوى ثروتى يه كى ياراتوچىلىق فعاليتلەرنەدە ھەر
ھانگى بر جەتدەن ياردامغا چاقىرو حقندان محروم ايتب كىلەدر. ساويت
دورينه چاقلى حتى «توركەمن»، «اوزبىك»، «قازاق»، «قىرغىز» قىبلە
وه شيوه ادبياتى بارلغندان بحث ايتوچى كشىلەردە جزالاندىرىلب كىلمەك
دەدر. «مخدوم قلى» وه اونىگ توركەمن ادبياتداغى موقعدان بحث
ايتوچى بر توركەمن، احمد يسوى وه يا نوائىدەن بحث ايتوچى بر اوز-
يكنىگ ساويت سياستچە قانداى معاملە كوردىگىنى يىرى كىلدىكچە
كورسەتباراچاقمز.

قورالىنى-تيلنى ايستەدىكى كىبى قوللانور حقندان محروم ايتىلگەن
زواللى توركستانلى يازىچى حادثاتنى اوزى كوردىگى، سىزدىگى كىبى
تحليل وه تصوير، حتى وقايە تاريخىنى تاريخنىك ضبط ايتىش شىكلندە
كورسەتە يىلو حقنداندا محروم توتولماقدادر. اوگا تاوش چىقارو حتى دە
پىرىلمە گەن. بونىگە برابر آرادا-سىرادا «قورباغانى باسىب اىزگەندە
«واق» دىب چىقاردىغى تاوش قىلىندەن توسەندەن چىقارىب يوباردىغى
فرياد تاوشلارىدا كوپ گەن نەرسەلەر آگلانتىب كىتمە كەدەر.

توركستان تورك مىلى ادبياتى وه ادبى، تفصيلاتىنى يىرى كىلدىكچە
كورە جە گىمز فجيە وضعيت ايچندە چىرىنماقدا ايگەن، ساويت حكومتى
معهود پوشكىن بايرامى حاضرلىغىنا باشلادى...

ذاتاً توركستانلى ياش اوز مىلى ادبياتىنىگ ساويت روسيا حكومتى
طرفدان كورمە كەدە بولوندىغى معاملە ايله اسكى روس ادبياتى اتارى وه

تارماغىنا اوزاتقاندر. او ھەم مملكتىمىزنى ھەمدە خلقىمىزنى روسلاشترماق، بو
صورتلە «حقيقى بر روس توركستانى» ياراتماق مقصدىنى تعقيب ايتەدر. او
بو قارا مقصدىنە ايرىشمەك اوچون بر طرفدان خلقىمىزنىك اقتصادى بنىه سىنى
ضعيفلەت چوروتمە كچى، يورتمىزنى روس عنصرىلە تولدورماقچى بولسا،
ايكنچى ياقدان مىگىلەرچە يىللق مىلى كولتورىمىزنى چىغىرنان چىقارىب،
اونىگ انكشاف قابىلىتىنى بىرمە كچى وه اوگا روسلق عنصرى سوقماقچى
بولادر. بو ساويت روسيا امحا سياستىنىگ مادى مىلى تورموشىمىزغا قارا-
تيلغان جەتتىنى يورتمىزدا يوروتمە كەدە اولدىغى اقتصادى سياست اويونلارى
وه اونىگ مىلى تورموشىمىزدا قالدورماقدا بولغان ايزلەرى آچىق كورسەت-
مە كەدە ايسە، ايچكى، معنوى تورموشىمىزغا قاراتيلغان قىسمىنى كولتور
سياستى آگلانتماقدادر.

«ياش توركستان» اوز اوچوچىلارىنى، بالخاصە توركستان مھاجر-
لەرىنى بو جەتلەر ايله تانىشتىرېب باروغا اورونوب كىلمە كەدەر. «توركستاندا
تيل سياستى» باشلوقلى سىلسلەدە «ياش توركستان» بو منحوس سياستنىك
تيلىمىزنىك قورولوش وه انكشافنە قاراتيلغان قىسمىنى تعقيب ايتب كورسەتېب
كىلمە كەدەر. بز بو ستونلەردە، ممکن اولدىغى قادار، مىلى ادبياتىمىز وه
يورتمىزداغى ادبى تورموشنىك معروض قالدىغى فجاجىتى وه مىلى ادبيات
اوستندە چىقماقدا بولغان تارىشما صحنەلەرىنى كورسەتېب بارىشقا اورونا-
چاقمز. طبعى يىرى كىلدىكچە توركستان ملتچىسى-ياش توركستانچىنىك
كوروش، قاراشىنى دا كورسەتېب بارماقچىمىز.

ساويت روسيا سياستى توركستاندا تىل، مىلى صنعت مسئله سىنىگ
نورمال انكشافنە مانع بولوب، تىلنىگ ياراتما قوتىنى بىرمە كچى، بو صو-
رتلە توركلەك دىگەن مىلى مفكوره نىك كوكىنە كىسكىن بر بالتا اورماقچى
بولادر. او مادتا ضعيفلەت چوروتمەك ايستەدىگى توركستان توركلىقنى
معنادە بىرمە كچى بولادر. او مقصدىنا اساسلى بر صورتدە ايرىشە يىلمەك
اوچون بو اوروغ، شيوه، تىل وه ادبياتلارنى پارچالادىغى توركستان
تورك كولتورى ادبياتى قوللارنى اوز ماضىسنداندا ايرىماقچى، بو صو-

وه اشخاصينك كورمه كده بولونديغي معامله نى چاقيشترىب، اوندان تيجه چيقارا بيله جهك بر وضعيته ايدى. بونگ اوستينه پوشكين بايرامى كيليب، مسئله نى ينده آچيقراق قويوب پردى.

طبيعى پوشكين روس خلقى اوچون هەر قانداى بايرامىنى ياساوغا آرزيتورغان بر شخصيتدر. او يالغز روسلق روحى سازينى ايگ موفقتلى چالا ييلگن بر صنعتكار بولوب قالماسدان، عيني زماندا تاريخاً معاصر روس ادبى تيلينك بانيسى حقينى قازانمش بر شاعردر. بر روس زاده گانى عالمه سندن چققان چار لار سرايى ضابطى پوشكين نك روس ملي مفكوه رهى، چار لار زماندا گورولله باراياتقان روس ملتى اوستوملگى غرو رينى تصوير ايتكهن بر شاعر بولغانلغى دا انكار ايتيله آمايدر.

ساويت حكومتى طرفندان پوشكين بايرامى حاضرلغى كوروله باشلاغاچ داها اول آبائى «پوشكين طلبه سى» ديب عييله بورگن بعضى بر عقلسز توركستانلى قومونىستلهرنك كوزلهرى ده يوزينه ساوق سوه سكه ندهك بولوب آچيليب كيندى... ايچله رندهن تورلو-تورلو بعضاً اول دوقچا آچيق سويله نكهن تاوشلار ايشيتيله باشلادى. بو صورته ذاتاً بولوب كيله ياتقان مناقشه بر آزدا كيگه يدى. پوشكين نك ملتچى يازيلارى ايله چوليان يازيلارينك كورديكى معامله ده كى فرقنى اورناغا آتوجيلار چيقردى. طبيعى بو واديه ساويت سياستينى تمثيل ايتوچلهر طرفندان جواب ده بيرلدى. بو جوابده «پوشكين نك عصرينك اوغلى» بولغانلغى آغا سوروله در. هەر چند بزچه پوشكين نك روس خلقنچا قيمتى، اونك ساويت حكومتينى بونداى بايرامىنى ياساوغا مجبور ايتكهن موقعى يالغز عصرينك ايمهس، عيني زماندا منسوب بولونديغي ملتنگ حقيقى اوغلى بولغانلغىنى آچيق كورسه توجى اولمهس اثرلهر ياراتا بيلديكى اوچوندر. بز ايمدليك ساويت سياستى مدافعه چيسينك عصرينك اوغلى ديگن نقطه سيني توتوب تور رايلىق. عجا ساويت سياستينك آمانسز قهزبنه هدف بولوب بوكون تور كستان خلقى ايچنده تداولدهن چيقاريليب قويولغان توركستان ملي ادبياتى شخصيتلهرينك قايسى بريسى عصرينك اوغلى اولمامشدر؟ اگر

ايچله رندهن بردر، ياريمدر «عصرينك اوغلى» بولا بيلمشلهرى تايليب قالسا، اونك نيچين ساويت حكومتنچه پوشكين كى معامله كورمه ديگينك جوايىنى بيريش طبيعى ساويت سياستى مدافعه چيلارينا توشه در. بز ايمدليك توركستان ادبياتينك تورلو دورله رندهن ساويت سياستينك هجومينه ايگ كوب معروض قالب كيله ياتقان ايسكى وه يه كى بر نيچه كيشينى شو عصر-ينك اوغلى بولوب بولماغانلغى باقيمندان تحليل ايتب كورمه كله باشلا-ماقچى مز. طاهر

*

شرقى توركستان وضعيتى

شرقى توركستان حدودى اشندان آلنغان بر خبرده محمود سجاك نك بر قانچا ياقين كشيلىرى بيله ن كاشفارانى تاشلاب، قاچيب چيقيشغا مجبور بولغانلغى بيلدبريمه كده در. محمود سجاك نى ملكتنى تاشلاب چيقيشغا مجبور ايتكهن اصل عامل ايمدليك بزكه معلوم بولماغانيدان بز اونك قانداى شرائط آستندا قاچيب چيققانلغى تفصيلاتينى دا بيايمه يز. لاکن شرقى توركستان نك بو كونكى شرائطندا محمود سجاك نك قاچيب چيقيش مجبوريتنده فالغانلغى او قادار مهم بر حادثه در، كه بز اونى سكوتله كيچيره آلمانيز وه بو حقد اوز فكر يمزنى سويله مه سندن تفصيلاتى خبرنى كوتوب ده تور آلمانيز.

محمود سجاك نى بز شخصاً تانمايمز فقط شرقى توركستاندان بزكه ايريشه بيلگن معلوماتدان شرقى توركستانلى توغانلار يمز نك محمود سجاك نك كوب گنه ايمد باغلاغانلقلارى آگلاشيماقدا در. غالباً بو ايمد اونك حكومتكه قاندا شيب يوروب بوكونكى شرقى توركستانداغى وضعيتنى اوز آرزوسينا كوزره اوزگه رتب يوبارا بيله جهكى اويندان زياده اونك روس بولشه ويكله رى وه اونلار نك ياللانغان آگه تله رى طرفندان شرقى توركستانى ساويتله شتر و پلانينك تطبيقتا مانع بولا بيلووى، هيچ بولماغاندا او پلاننگ بولشه ويكله ر ايسته گن تيزلكده ايشكه اشيريلووينما توستقونلق ايتيه بيلووى قناعى بيله ن

كره لەر يوروتوگە ھېچ بىر تورلو حقى بولماغان كىشىلەر طرفدان، يۈرۈ-
تولگەن مذاكره لەر يىلەن توغرىدان توغرىو ۋە يا بالواسطه باغلايشى بار-
مى؟ دېگەن سورغۇ قارشىسندا قويماقدادىر. يەنەدە آچىقراق ئەپتەكەندە —
عجبا بو مذاكره چىلەر محمود سجاڭ نىڭ قاچىب چىقوۋىنىنى نظردە توتقانىمى
ايدىلەر ۋە يا بو بىردەن بىرە بولوب قالغان حادثە اونلارغادا كوتولمەگەن
بولوب چىقدىمى؟ اگر بو مۇذاكره لەر دە محمود سجاڭ نىڭ چىقوۋىنىنى نظردە
توتولغان بولسا، محمود سجاڭ نىڭ شىرقى توركىستان حدودىنىنى آشار-
آشماس قىلغان ايلك حركتى مذاكره چىلەرنىڭ فعاليتلەرى يىلەن قارا
قارشى توشوب قالغان بولمايدىمى؟ مذاكره چىلەرنىڭ پلانى شىرقى تور-
كىستان نىڭ بىر آن اول آيرىلىب مستقل دولت بولوۋى استقامتتە ايدى، كە
بودا عىنى زماندا ھەم ساويت، ھەم ختايفا قارشى كورەش يوروتمەي بولا-
آلمايدىر. مونتوق مېنەدان آلدېغىز معلوماغا كورە محمود سجاڭ ايسە
گىلگىتكە كىلەر-كىلمەس ختاى قونسولوسى يىلەن كوروشوب، اونگە
شىرقى توركىستانداغى وضعىتىنى مۇذاكره ايتىشىدىر. بوندان آگلاشيلادىر، كە
محمود سجاڭ، ھېچ بولماغاندا ايمىدىلك، ختايلارغا قارشى كورەش
يوروتو طرفدارى ايمەسىدىر. بوندان محمود سجاڭ نىڭ شىرقى توركىستان
استقلالىنا قارشىلىغىنىمى آگلامايدىر؟ دېگەن بىر سورغۇ چىقاندۇر، كە بونىڭ
جوايىنى بىر آز قوبودا پىرىشكە اوروناجاقمىز. ايمىدىلك بىز شىرقى تور-
كىستانداغى ايشى وضعىتى ۋە خلق احوال روحيەسىنى ياخشى يىلگەن
محمود سجاڭ حركتى يىلەن عىنى وصفىنى حائز بولوندىقلازىنىنى ادعا ايتە
آلمايتورغان كىشىلەر حركتى آراسىنداغى آيرمانى كورسەتەتەتەتە كچى
بولماز.

شىرقى توركىستانداغى مىلى ايشىنىڭ بارىشىنا ضررلى ۋە سوڭ درجەدە
قورقۇلو دىب كوردىگىمىز بو فرقى آچىق كورسەتەتەتەتە مىلى ايشىنىڭ
ساغلام يولدا بارايلوۋىنىنى تامين ايجىن لازم تاپىدۇق.

بىز يوقارىدا محمود سجاڭ نىڭ گىلگىتكە گى ختاى قونسولوسى يىلەن
مۇذاكرە سىندەن اونىڭ شىرقى توركىستان مىلى استقلاللى عىلھىدارى بولغانلىغى

ايدى. ايكىنچى طرفدان او شىرقى توركىستان جھورىقىنى قايتادان تورغوزو
غا يەسىنى ھەدەف ايتىپ آلمىش بىر كىشى دىب كورسەتەلمە كەدەر...

طبيعى محمود سجاڭ نىڭ بونداغى بىردەن بىرە مملكتىنى تاشلاب چىقوۋىنا
مھىم سىبلەر باردۇر. اونىڭ مملكتەن چىقىپ كىتوۋى يىلەن او يەردە كى وضعىت
دە كۆپ گنە باشقا بىر شىكل آلمىش اولاجاقدۇر. ھەر نەرسەدەن اول اونىڭ
كىتوۋى يىلەن شىرقى توركىستانى ساۋىتلەشتۈرۈ يولنداغى ايكى مھىم مانع
اورنادان قالقۇن بولدى. شىرقى توركىستان جھورىتىنىنى قايتادان تورغوزو
مسئەسىنە كىلگەندە او آيرىم شىخسلەرنىڭ تىلەك ۋە فعاليتلەرنەن زىيادە
اچكى ۋە تىشقى حادثات انكشافىنىڭ بارىشىغا ۋە اونى ماسب بىر شىكلدە
استفادە ايتە يىلشكە باغلىدۇر. بو يولدا محمود سجاڭ كىبى بىر شىخسىنىڭ
رولى بوتون شىرقى توركىستان مھاجرلەرنىنى عومومى بىر شىعار اطرافىنا
تويلاپ، بعضى بىر «ناغارا، سورناى سياسىلەرى» طرفدان خىالى پلانلار
يىلەن توزدورولوب يورگەن، مىلى ايشى ايجىن سوڭ درجەدە ضررلى
توزاتىنى ياتىشتىرىپ تىنق ھوالى مىلى يول اوستىدە نورمال حركت ياراتماق
دۇر. بو صورتلە، فرصت كىلگەندە، تىشقى ۋە اچكى حادثاتنىڭ انكشا-
فەندەن اعظمى استفادە يوللىنى ۋە امكانىنى حاضر لاماقدۇر. بو حاضرلق ائنا-
سندا تىشقى وقايع ۋە حادثاتغا تائىر ايتەمەك امكانى بولماسادا محمود سجاڭ
مملكت داخلىدە گى انكشافكە آنچاغنا تائىر ايتە يىلمەك امكانتەدۇر.

طبيعى بىزنىڭ بو صرف بىر قارداش تىلە كدائىلىغىنى ائرى اولاراق ياز-
دىقلازىمىز محمود سجاڭغا مصلحت پىرمە كچى بولغانلىغىمىز شىكلندە آگلا-
شىلمايالدىر. ذاتا بىز اوزىمىزدە او حقىنى كورمەيمىزدە... بو بىزنىڭ طرفىمىز-
دان بىر تەمنى، تىلەك گنەدۇر...

* * *

محمود سجاڭ نىڭ مملكتىنى بىردەن بىرە تاشلاب چىقوۋى بىزنى، عجبا
بو محمود سجاڭ قاچىب چىقوۋىنىنىڭ سوڭ آيلار ايجىندە بو ايشىنى يوروتتۇ-
گە وكىل بولغانلىغىنىنى ادعا ايتۇچى، حتى بىزنىڭ فكىرىمىزچە بونداغى مۇذا-

تيجه سيني چيقارماق لازم؟ ديگن بر سوراقي قويوب كيتكهن ايديك. ايمدى بو سورغونك جوايني پريشكه اورونا جامز.

بو كونكى وضعتده شرقى توركستانك يالغز اوز كوچه تا يانب مى استقلاليني تورغوزا آلمايا جاغندا شبهه ايتب بولمايدر. بو حالدا شرقى تور- كستان استقلالينك ايگ قيزغين بر طرفدارى اوچونده شونداى يولدان يورو ممكن: اولكهنى اوستنده حاكم ايكي دوشمان قوتدن برسيله موقتاً آكلاشماق صورتيله اولسادا اول برسندن قورتارماق كيرهك. طبيعى

ايلك سيرادا كوچلو وه مملكت اوچون قورقو لوراق بولغانلار قورتولماق لازم. بو صورتده شرقى توركستانك تولا استقلالى مسلهسى بر آز آرقاغا آيتب بر مدت ايچين كيگ ايچكى مختاريت حقى يلهن قناعتلنن، حاضر لانب اونى تام استقلالغا آيلاتريب يوباريش بولادر.

سياسى كوره شده، بعضاً اوزيگه عيني درجهده دوشمان، بر بريله رقيب ايكي كوچنى سه گا قارشى برله شب كيتوگه قويما سلقدا غايتده مهم بر مسئلهدر. شرقى توركستاندا ايچكى وه تيشقى وضعت باشقا تورلو حر كتكه امكان بيرمه گن تقديرده شواگا اوخشاش بر كورهش تاكتيكة سى، يولى توتو مجبوريتى توغا يلووينى ده توشولمهك ممكندر.

* * *

بز شرقى توركستان استقلالينك ايگ قيزغين وه صميمى طرفدار- لاريمز. فقط بونى تيله مهك باشقا، ايشكه آشيرماق ينه باشقا بر مسئلهدر. ههر آيريم كشى تيله يپلسه ده وجودگه چيقارو بوتون ملتك ايشيدر. شرقى توركستانلى مهاجر توغانلاريمز نك اوز آرا برلكلهرى وه بوسا غلام قورولغان مهاجر كوچينك مملكتده كى خلق يلهن سيقى تماس، باغلا- نيشدا قالووى كوره شده كى موفقتنك برنجى شرطيدر. يالغز كوره شنك هدفى اوستنده گنه ايمهس، تطبيق ايتيله جهك تاكتيك وه اصول حر كت اوستنده ده تام برلك لازمدر. ايچكى آيريلقلار توغدورا ييله تورغان تيشقى اتفاق وه دوستقلار مى قورتولوش حر كتى اوچون ايگ ضررلى زهر.

لهردر... شخصى تأير وه منصب اوچون اورونوشلار ايسه مى ايشنگ ايگ قورقولو دوشمايدر...

بزنگ شرقى توركستانلى توغانلاريمز طرفدان ايشيتيلمه سيني ايسته- ديكله ريمز، تيله ديكله ريمز مه نه شوللاردر.

* * *

*

شرقى توركستان يه كى حادثه لهر قارشيسيندا

(كاشفاردان آنتان حصوصى بر مکتوبدهن)

... بز 29 نچى ماى شنبه كونى كيچ دوكاندان باغقا چيقيب كيتهر- كهن شهر تينچلق ايچنده ايدى. باغقا كيلديك، ييمهك آشاديك، چاي ايچديك، سلامت اويقوغا كيتديك. بر وقت باغنگ قوشنوسيدا اوتورغان كشينگ قيچقيرغين ايشيتيب قورقوب كيتديم. چونكه حكومت طرفدان قولغا آيلنا تورغانلارنى كيچهسى كيليب آيتب كيتهر ايديله. «نيمه گپ؟» ديب چيقسام، «شهرده آشوبار» ديدى. قولاق ساليب، چينده نده كوچلو آيشو بارلغن ايشيتب حيران بولدوق. ساعت اوچكه چاريك بار ايدى، اوخلاماسدان تاگ آتديرديق. باغيمز شهرگه كوب ياقيندر. ساعت 9 لاردا «اوچ حرف» (يعنى «گ. پ. ئو.») نك 20 چاقلى آتليغ عسكر- لهرى كوچه ميزدهن قاجيب اوندى. شول وقتغاچا آيشمانك كيننگ طرفدان بولغانلغن ييله آلامديق. ساعت 10 لاردا آداملار شهردهن قاجيب چيقا باشلاديلار. احوالى سوراساق، «يار كنده گى عسكرلهر يلهن دونگه نلهر بيرلشيب شهرنى آلدیلار. حاضر تيشيك دروازه آچيق. بز شول دروازه دن چيقيب كيلديك» ديديله. شول خبرنى ايشيتب كوب سيوينديك. آيشما شول كونى كيچهسى توختاوسز دوام ايتدى. «شهرنى آلمان بولسالار نيمه اوچون آيشما توختامايدر؟» ديب سوراغانيمزدا «حكومت عسكرلهرى به كى دره ازه ده ايكهن. شول كونى با مداد وقتى حكومت آيروپلانيان سه كيزى كوته ريليب، شهرنگ تيه سیده اوچوب يوروب بر ساعتان سوگ غايب بولوب كيتدى» ديديله.

أوزمنى تاشلاب يوباردىم. أولوك كىبى ياتىب، اولار قاقچاندان كىين مەن دە قاجىب چىقدىم» دىدىر.

مىلتىق اوقلاريدان أولوك كىمىلەرىگە اوت توشوب كويوب كىتب درلەر... تاش خواجەنگ بر قولى كويوبدور. «راجع قارى ايله عبدالخليل پىچارەلەرنىڭ اىگەسى يوق، تانىب بولسا كوموب قويا يلىق» دىب سەشنبە كونى ايرتەلەب قارش آكام برلە بر نىچە كىشنى، اولوكلەر يانغا آلب بارغان ايدىك. فقط أولوكلەرنى تانىلمايدىق. فجع بر منظره ايدى... أولوكلەر ساسىغان ايدى... قارش آكام كىتەمىز. تاگرى بولارنىڭ ايمانىنى سلامت قىلغاي!» دىدى. آتلىغانلار اىچىدە 15 قادار مسافر بار. راجع قارى، عبدالخليل، عبدالواحد جان، فيض مخدوم حكيم جانلار... كاشغارلقلاردان: حاجى بك حاجىم، عبدالرحيم حاجىم، يمىن لەتە، محمد على افدى (استانبولدان اوقوب كىلگەن) وه شولارغا اوخشاش كىشيلەردىر. «اوج حرف» نىڭ رويخى دۈنگەنلەر قولغا توشوبدور. مذكور ياركند وقعهسى توگەگەچ اوج مىگەن آرتىغراق كشى قولغا آلىنماقچى ايكەن.

پنجشنبه كونى رحيم جان قارى بالا-چاقالارى برلە چىقىشىب قالدىلار. شنبە كونى دۈنگەنلەر يارواق دروازەسىنى آنگان ايدىلەر. پنجشنبه كونى «اوج حرف» لەر چىقارىب آلىبدر. «دۈنگەنلەر قاقچىلار» دىگەن خىر احوالىمىزنى پرىشان ئەيلەدى. ايرتەسى كون هېچ بر آتېشما يوقدى. حيران بولوب قورقا باشلادىق. شەردەن خىرلەر كىلە باشلادى. شەرنى اولچە كىلىب آنگان عسكرلەر آق دۈپى كىگەن بولوب، قول لارنداغى آق عصاغا «فى سىل الله» دىب يازىلغان ايكەن. مذكور عسكرلەردەن هېچ بر كشى قالمادىر. اورونلارغا خوتان دۈنگەنلەرىدەن اورناشىب قالىدورلار. ىنە آرقا آرقاغا عسكر كىلىب توروبدور. اولگى عسكرلەر فدائى عسكرلەر ايكەن.

مذكور فدائى عسكرلەرنى بو بىردەن آلب آقسوغا يوبارغان ايكەنلەرە خداغا شكر قىلدىق. آتېشمانىڭ توختاب قالىشىغا سبب قورال

دوشنبە كونى ايرتە برلەن آتلىنىب شەرگە، تىشىك دروازەگە باردىم. دۈنگەن مسلمان عسكرلەر قومتوپراق اىچىدە. آتېشما نەھائىدە دەشتلىك. أولوك وه بارالانغا لارنى شەردەن چىقارىب توروبدورلار. شول بىردە مسلمان عسكرلەردەن، اوزلەرىنگ بو بىرگە قانداق بىلدىرمەسەن كىلگەنلەكلەرىن سوراب آڭلادىق. بولار كىچەسى بوروب، كوندوز قىشلاقلارغا كىرىب ياتىر ايكەنلەر. آلدىلارغا آدم توشورمەسەن هەر كىمنى توختاتار ايكەنلەر. هەر كون حكومت آىروپلانىلارنى ياركندگە بارىب، يوللارنى قاراب، كاشغارغا عسكر كىلەرمى، يوقمو دىب خىر بىرىب تورار ايكەن. دۈنگەنلەر اوزاھرى ايله برگە كىلترگەن ناروان (نردبان) لار آرقالى شەر اىچىگە توشوب، تىشىك دروازەگە كىلىب، دروازە ساقچىلارنى اولدوروب، دروازەنى آچتىلار وه دۈنگەن مسلمان عسكرلەر شەرگە كىرىب، شەرنىڭ يارمىسىدان كوبرەك يىرنى آلتىلار. شول كونى عسكرلەرنى هەر نامانغا تىقىم قىلغان ايكەنلەر. چنانچە بر قانچا عسكرنى يەڭگى شەر (يەڭگى كاشغار) دەگى آىروپلان استانسسىنى باسماققا بىلگىلەب، آىروپلان استانسسىنى ساقلاب تورغان ايكى يوز عسكرنى باسىب، بر قانچا سىنى اولدوروب، آىروپلاتى توتامىز دىب تورغان چاغلاردا آىروپلان كوتەرىلىب، شەر اوستىدە بر ساعت اوچون بوروب قاجىب يوقالغان.

ياركندەن چىقار واقتىدا 5-6 مىگ عسكرنى مركت يولى ايله آقسو تامانغا جوناتىب يوبارغان ايكەنلەر. فتنە اوياسى اولوغ چاتغا هم كاشغارغا كىرە تورغان كىچەسى بر قانچا عسكر يوبارىب، سىم خانە گەچە قولغا آلغانلار. شول كونى بردەن شو خىر اىشىلىب قالدى: قاماقخانەدەگى بوتون بندىلەر «اوج حرف» (گ. پ. ئو.) «طرفندان آتلىب اولدورولشندىر. «اوج حرف» قاماقخانەسى محى الدىن جان باى حاجىمىنگ حاجى خانەسىدە ايدى.

دوشنبە كونى تاش خواجە قوتولوب چىقدى. پىچارەنىڭ قىمىللاشغا حالى قالمادىر. وقعهنى سوراسام «ايكى يوزدەن آرتىغراق بندىلەرنى آتېب تاشلادى. اوزى حقندا شونداق سويلەدى: «مەنى آتارچاغى

لارنى تاپشرو حقداغى مصلحه ايكن. بو چهارشنبهدهن نارتيب دوشنبه
 گه چه چوزولوب كيتدى. ايكي طرف هم شهرنى تالاولدان ساقلايىپ
 توردىلار. لاکن باقداغى پولنى دونگه نلهر آليب چيقىپ كيتدىلهر.
 آندىن قالغان تورت تهنگه ليك تيزه نى خلق تالادى. دوناي يامولنى هم
 تالادى، لاکن دوکانلارغا تاقيلمادى.

«اوج حرف» طرفنداغى بعضى دوکانلارنگ قولفنى سىندىريب،
 تيزه سى بولسا آليب، فقط ماللارغا قول تاقيزماديلار. دونگه نلهر تاماندا
 انتظام ياخشى بولدى. بزلهر بولساق نهايتده ايچيمز پيشىپ، دونگه نلهرنى
 اوروسلار آلداب قويدىمى، مونچا چوزولوب كيتدى. اولوغ چات
 طرفندان ياردام كيليب قاليرميكن دىب تشويش ايتب تورار ايدىك.
 دوشنبه اوتوب سهشنبه كونى، 8نجى ايونده، «اوج حرف» ننگ 400دهن
 آرتىغراق عسكرى باشلوقى ايله بر گه تسليم بولدى. امسلمان عسكلهر
 يه گى دروازه گه تعين قيلينمشدر. يه گى شهرنى اوراب تورادرلار.
 وكيللهر كىريب-چيقىپ توروبدورلار. يه گى دروازه ده 120 گه چه ختاي
 عسكرى اسلحه تاپشیرماسدان، بزلهر يه گى شهردهن توشكه ندرمز. ينه
 يه گى شهر گه چيقىپ قوراللايمزنى تاپشیرامىز دىب شرط قويغان
 ايكه نلهر. معقول دىب كيچه سى اوروسنگ پاختا زاوودى ايچيگه عسكلر
 تويلاپ، ختاي عسكلهرنى شهردهن چيقىپ كته ياتقاندا شول يرده
 اولارنگ قوراللايمزنى آليدرلار. دونگه نلهر انشا الله ياقيندا يه گى
 شهر گه هم كيره جه كلهر. اورومچى دهن بر مونچا عسكلر يولغا چيقيدر.
 ياقيندا قوت كيليب قالدرد ديگه ن خبرلهر بار ايدى. فقط اول طرفلاردا
 هم كاشغارغا اوخشاش قوزغاليش بار ايكن. يار كنده گيلهر آقسوغا
 آدم يوباريپ خبر آلدىرغان ايكه نلهر. آقسودا هم عصيان چيقىپ،
 عصيانچىلار قولغا اوتكه ندهن كىين بولار حركت قيلغانلار ايكن.
 هر قانداى بولسا هم آخراى خىرلى بولسون، بوتون خلق آنادان
 يه گى توغولغاندهك بولوب كوب سپونىچ ايچندهدر.

خوتانداغى سىجانگ كىلدى. يه گى شهر ايشى بر طرف بولغاندان

سوگرا اورومچى طرفغا يوزار ايمشلهر. اگرده «چيت» همسايه روسيا
 حكومتى آرا لاشماسا دونگه نلهرده قوت كه تته... فقير خوتانغا بارغان
 چاغىمدا 14 ميگدهن آرتىغراق عسكلهرى بار ايدى. همده بير ليك
 اوز ييك مسلمان عسكلهرى هم بر گه له شيب قوت يگيرمه ميگكه يئدى.
 ايلگه ريگى وقتداغى دهك پرا كنده عسكلهر ايمه سلهر، ترتيبليكدر.

چينه كه م اسلام حكومتى بولاياتير. كوچه ده ساچ قويوب، باتنكا
 كييب يورگه نلهر، ساچلارنى قىرقيب، محسى كييب آلدىلار. دوكتور
 مجد الدين ييك هم ساچنى قىردىريب آغان. اونگ تورغان يىرى
 «اوج حرف» ياندا ايدى. سوگغو وقعه ننگ ايرته سى كونى قاچىپ چقا
 آلدى. سلامتدر. دوكتورخانه ده ياراليلارغا قاراشيب توروبدور. ايندى
 ايسكى شهر ايشى تمام تىنچلاندى. انشا الله كيله سى هفته ده يه گى شهر وه
 آقسو طرفندان كيله تورغان خبرلهرنى يازورمه ن.

باى حاجىم يله ن سجانگ آلدىغا باريپ فاتحه قيليب كىلدىك (*).
 ايمدى هندستانغا يوللانا تورغان ماللارنى يوبارماق ممكندر. بوتون
 ماللارنگ نرخىنى معلوم قيليب تورورمىز...

بو يوك احترام ايله: ييك اوغلى 10 ايون 1937.

*

ساويت غازى تالارينا كوره

تور كستان احوالى

1 - فرقه صفلارندا - شوييل ماى آيى ايچينده تور كستاننگ فرقه
 تشكىلاتلارى قورولا آغان مركزى وه رايون شهرلهرده تويلايىشلار
 ياساليپ، فرقه اعضالارندان ميگله رچه كشيئك «اينديگه چه ياشرين توتو-
 لوب كيلگه ن عىبلهرى افشا ايتلدى» وه ياقينداغنا تالاولدان اوتكه ن
 فرقه صفلارندان ينه ميگله رچه اعضا عكس الانقلاچى، ملتچى، زياچى،

(* باى حاجى = عمر آخوندباى، يه گى سجاگ = عبدالكريم محمدوم.

قاراساقپىداغى تورتاي اوغلى، رىددەر دەگى تولىبى اوغلى لارى ايله تاغىن باشقا عىبلەرى آشكارلانغان بر كۆب قازاق اولتچىلارنىك «خىانتى» ايسه «قازاغستانى ساويتلەر برلگىدەن آبرىب، ياپون فاشىستلارنىك ترناغىنا يىرو!!» مقصدى ايله يورگەنلەرى اىمش.

«قازاغستانىكە پىراودا» نك 5. VI. 937 تارىخى ساندا بو كشىلەرنىك «باش توركستان» باش محررى مصطفى چوقاي اوغلى طرفندان تعليمات آلبى حركت يورگوزمە كدە ايكەنلىكى يازىلغان.

آقموللا رايون فرقهسى كاتىبى عطاءالله اوغلى ايله اورالدى اوغلى سىياقلى قومونىستلەر نظرندا اىمدىگە چە «سىياسى آگلى» بولوب تانىلىپ كىلگەن كشىلەر «قونترە وولوسياچىل» سلطان بىك اوغلى وە تەررورچى اسماعىل اوغلى لارى ايله «سرداش» بولوب يورگەن وە «آش-اورداچى اولتچىلاردان اوز آلدىنا توپ قورغان» اىمشلەر.

چو آودانى آفاتو قومىتەسىنىك بورونغو باشلوقى ايرعلى ساويت حكومتە قارشى «اؤگت» (تشويقات) تاراتىب، آلا-آناداغى كويچىلك كىتبخا-نەسندە كى جوماباى اوغلى دىگەن آلاش-اورداچىلار ايله بايلانىش ياساب، اولارغا عكس انقلابى معلوماتلار بىرىپ يورگەن اىمش.

قاراغاندى سىنجاغى (وبلوسى) پروكورورى (مدعى عمومى) بايموقاچ اوغلى اولتچىلارغا قارشى كورە شو اورىندا، اوزى اولارنى سىويىب، اولار بىلەن كوگلداش بولغانلىغىنى دابونىنا آلمان اىمش...

بولشە وىكلەرنىك اوز ادعالارىنا كورە اوزبىكىستان، فرقه تشكىلا-تلارىنىك توغرو وە ياخشى قورولوشى باقىمىندان، توركستاننىك باشقا قىسىلارنى قاراغاندا، كك آلددا تورادر. حالبوكة «قىزىل اوزبىكىستان» نك 17. VI. 37 تارىخى ساندا بىلدىرىلدىگىنە كورە، ادارت تقسىمات اعتبارىلە اوزبىكىستان اچىگە كىرە تورغان فەرغانە رايونىداغى فرقه تشكىلاتلارنىك 50 پروسەنتى، اندىجاندا 55، بوخارادا 75,5، بىهوبىدە 91,5 وە زامىن دە 92,3 پروسەنتى اوز ايشلەرىنى قانىقارسز بەجە ىر ايكەن. بوندان اوز-

«تروتسكىچى»، حتى «جاسوس» اولاراق تانىلىپ فرقه دان چىقاريلدى، كه بولارنىك عاقبىتى حقندا اوزاقدان قىطعى بر نەرسە سويلەو كۆب قىيندر.

هەر قانداى بر سائقه ايله قومونىست فرقهسىنا كىرىپ قالغان تور-كستانلىلارنىك فرقه ايشلەرنەن اوزاقلاشتىرىلىشى وە فرقه دان آتلىشى اوچون «افشا ايتلگەن» عىبلەرى، ساويت غازىتالارىنا كورە، توبەندە كىلەردەن عبارتدر: بىهوبدى رايونىداغى فرقه تشكىلاتىغا منسوب فىض الله اوغلى «قىزىقچىلىق» قىلىپ، اوز اوغلىغا «عكس انقلابى، قىيىق عبارەلەرنى» اورگەتكەن وە اوغلى دا آتاسىدان اورگەتكەن «بوزوق سوزلەر» نى كۆچەلەردە گەپىرىپ يورگەن اىمش («قىزىل اوزبىكىستان» 9. V. 37).

عشق آباد رايونى فرقه تشكىلاتىنا منسوب ياسانالىق شوراسى باشلوقى عاشرلاچىن اوغلى نك «عىبى» اوز اوغلىنى سىت قىلدىرىغانلىغى بولسا، شواوبا شوراسى رىئىس اورونباسارى حاللى بابا، كاتىبى آتا قارىاغدى، حساچىسى قىلىچىياز خواجه محمد اوغلى لارىنىك عىبلەرى توى اوتكەزگەنلىكلەرى اىمش.

چارچويداغى سىياسى معارف مکتىبى مديرى عوص اوغلى نك آچىقدان آچىق عكس انقلابچىلىق قىلغانلىغى، تاش حوضلى قوربان اونغالباى اوغلى، يازمىراد اوغلى، نوبت اوغلى وە جىلەك اوغلى لارىنىك ايسە ياقىندا فاش ايتلگەن «توركەن آزادلىغى» نام توپار (اويوشما) غا منسوب جوفا اوغلى كى ملتچىلەر ايله علاقه دا بولغانلقلارى سويلەنەدر. («ساويت توركەنستانى» 10. VI. 37).

بورونراق «سوسىيالىدى قازاغستان» شو يىل برىنچى مايدان باشلاب «سوسىيالىستىك قازاغستان» نامىلە چىقىپ تورغان آلا-آتا غازىتاسى، 2 ھەم 5 ايون تارىخى سانلارندا، قازاغستان قومونىست فرقهسى اچىپىندە توروب «اولتچىلىق» («ملتچىلىك») قىلغان وە فرقه دان قورولغان مىگلەرچە تور-كستانلىلاردان بر نىچەسىن اسمىن آتاب، اولارنىك عىبلەرىنى توبەندە گىچە كورسەتمە كدەدر: «قونترە وولوسياچىل»، «اولتچىل» سلطان بىك اوغلى باشقا ساويت دوشمانلارى ايله برلەشىپ، قاراغاندى دا زىياچىلىق حركتى تشكىل اىتمىش؛ مقىم اوغلى «شىيونلق» قىيامش؛ بالخاشداغى اسماعىل اوغلى،

بیکستاننك باشقا رایونلا نداغی فرقه تشکیلاتلارینک قانیقارلق ایشلهمه کده بولغانلغی آگلاشیلماسین. اوزبکستان قومونست فرقه سی مرکز قومیته سی اعضاسندان غ. اسحاق اوغلی نك عینی تاشکند غازی تاسیدا بیلدیردیگینه کوره، اوزبیکستاننك 99 شهر وه رایون فرقه قومیته لهنده گی 1747 فرقه تشکیلاتی تیکشیریشیدن اوتکه زیلمش وه بو تشکیلاتلارنك 46,5 پروسه نتي اوز ایشله ری توغروسیدا قانیقارسز بها آلمشدر. چونکه بو فرقه تشکیلا- تارنداغی رهبرلرنك پارتیا عامه سیدن آجراب قالغانقلاری وه محتکشلهر اورتاسیدا قیلیناجاق سیاسی ایشله رنی اهمال ایتکه نلکله ری آگلاشیلمشدر. اونگچون اوزبیکستاندا فرقه کاتبه ری ایله فرقه تشکیلاتچیلارینك 42 پرو- سه نتي یه گیله نمشدر.

باریمزغا معلوم اکمل اکرام آغزندان 1747 فرقه تشکیلاتندا 995 نفر ایسکی کاتبنك یه گیدن سایلانغانلغی وم یه گئی سایلانغانلاردان 447 کشینک ایلگه ری نه کاتب، نه ده فرقه تشکیلاتچیسى بولغانلغن اورگه نه کده وه سوگغو تازالوو نتیجه سیده تورکستاننك یالغز اوزبیکستان قسمنداغی فرقه تشکیلاتلاریدان 12.316 کشینک «صنفي بات، دشمان عنصرلار، آینیغانلار» اولاراق فرقه دان چیقاریلغانلغن ایشیتمه کده میز. بونک اوستیگه ینه اکمل اکرامنك اوزندن «پارتیا قاتارلاریداهه لی هم یاتلار، ایکی یوزلهمه- چیلهر، اوگلار، تروتسکیچیلهر وه ملتچیلهرده ن آچاغنا بار» دیگهن سوزله رنی ایشیتمه کده میز («قیزیل اوزبیکستان» 37 VI 20).

*

II — فیض الله خواجه قوولدی، اورنینا عبدالله کریم اوغلی کیلدی — مجموعه میزنك 28 نچی ساندا بولشه ویکله رنك «لاستیک قوغورچاغی» دیب آتالغان وه اوزون ییللاردان بیرى اوزبیکستان حکومتی رئیسلیگی اورندنا اوتقوزولوب کیلگهن فیض لله خواجه نهایت ایسکیب اورندنان توشو- رولدی. ساویت غازی تالارندا بیلدیریلدیگینه کوره فیض الله خواجه بوتور اوز-اوزینی اولدورگهن وه عکس الاقلابچی، ملتچی ایکنه نلگی اثبات

ایتلگهن عباد خواجه نام اینیسینگ مزارینی دولت پولی ایله بیزه تیرگهن یعنی — مهرمه ر تاشغا عرب حرفله ریله اینیسینگ اسمینی، اونگ توغوم — اولوم تاریخله رینی یازدیریب، حکومتنك یه گئی الفبا توغروسیداغی قانونیغا قارشى چیققان وه بونک اوستیگه او شو ییل آیریلده اولگهن آناسینگ جنازه مراسمگه قاتناشغان، بو صورتله بر قومونستگه یاراشمایتورغان حرکتله رنی قیلغان ایمش. برده فیض الله خواجه نك «معین امین اوغلی، آنا خواجه اوغلی، ستار خواجه اوغلی، مختار سید جان اوغلی وه شولارغا اوخشاش ملتچی — عکس الاقلابچی کیشله رنی اوز اطرافینغا توپلاب، اولارنی حمایه قیلیب کیلگه نلگی» ده سویله نه در، که بوگا فیض الله خواجه نی تانیتورغان بولشه ویکله رنك اوزله ری ده اوقادار اینانماسالار کیره ک (*).

اوتکه ن ایون آیینگ سوگلارندا ایمدیگه چه اشغال ایتب کیلگهن اورندنان توشورولگهن فیض الله خواجه نك بیریکه عبدالله کریم اوغلی کیلدی. «قیزیل اوزبیکستان»، 37. 6. 27 تاریخلی ساقتا، عبدالله کریم اوغلی حقتدا شو معلوماتی بیرمه کده در:

عبدالله کریم اوغلی 1896 دا خوقنده توغولمشدر. ابتدائی تحصیلینی اوزینک مکتبیده اوقوب، اوندان سوگ 3 ییل روسلار وه محلی خلق اوچون آچیلغان مکتبده اوقومشدر. انقلابنك باشلانغیچ ییللاریدا اوزینک باشلانغیچ مکتبیده معلمک ایتمشدر. 1920 ده فرقه غا کیرمشدر. 1920/21 ده فرغانه ولایتی فرقه قومیته سیده پروپاگاندا بولومینگ مدیری هه ده مسؤل کاتب اورونباساری بولغان. 1921/23 نچی ییللاردا باسماچیلارغا قارشى کوره شدن فعال رول اویناغان. اوندان سوگ چه فانگ فرغانه ولایتی بولومیکه باشلوق بولغان وه خوقند اطرافنداغی اسلامقول باشچی لغنداغی باسماچیلار توده سی ایله مرغیلان رایونیدا شیرمه ت ییک، اندیجان رایونیدا احمد پالوان ییلن قازاقبای باشچیلقلارندا بولغان باسماچیلارغا

(* فیض الله خواجه نك قوولغانلغی حقتدا شو سانداغی باش مقاله گه باقیلسین.

تورکستان-آفغانستان حدودندا یاقینداغنا داها جدی بر آیشما حادثه سی ظهور ایتکه نلگن مجموعه میز نیک بوندان اولگی ساندنا، «پراودا» نیک 37. 5. 13 تاریخلی نسخه سندان نقل ایتلگن وقعه دا آچیتجا کور-سه تمه کده در. بونیک کبی چیکره حادثه له رینگ سوگ زمانلار کوربه ک نکرار لانا یاقانلغن «قیزیل اوزبیکستان» نیک 37. 6. 28 تاریخلی ساندنا «چیکره له ریمز مستحکم» باشلغی آستندا باسیلغان خبر له رده ن آگلاوقین ایمه سدر. مذکور تاشکند غازیتاسینگ یازدیغینا کوره:

1 - اوزبیکستان نیک چیت دولته لرگه یایشقان چیکره سیده ن یاقیندا کوندوز کونی بر کشی آفغانستانغا قاجیب اوتمه کچی بولغان. قاجقین قامیش آراسیغا اوستالیق ییلن یاشیرنوب، قولای فرصت کیلگه نده آمودریادان سوزوب کیتیشنی اویلاغان. شو وقتدا چیکره چی لولوف اوز ایتی ییلن قامیشلیق یاقیندان اوتوب قالغان. بولار هر بر آواز وه قیمر-لاغان نهرسه گه دقت ییلن قارایدن لار. چیکره چینیک قولایغا قامیشنگ شالیدیراغان شبهه لی آوازی ایشیتیلگه ن. چیکره چینیک ایتی دوشمان نیک ایسینی پایقاب، قامیشلغنی ایسکه ب قاجقیننی تاپقان. قاجقین شوندا ی غفلتده قالغان، که اوشلاش وقتیدا قارشیلق هم کورسه ته آلمانغان.

2 - «بوندان برنیچه هفته بورون چیکره چی شاهرانوف هم چیکره-ده ن اوستالیق ییلن یاشیرنوب اوتوب کیتمه کچی بولغان بر کشینی اوزینگ «باسماچی» ناملی ایتی یارده می ییلن اوشلاغان. قاجقین کوندوز کونله ری قاشقیرغا قاپقان قویغانده ک کورونوب، حقیقتدا ایسه

عشق آبادده کور اتیرلهرگه بیرله شتریب یورگه نلگی، ایرانی جلال حاجی اوغلی، کورد اسماعیل ایله اندیجانلی ایلیا شالوما یف وه سمرقندلی مه لرخای باباجان اوغلی لارینک قاجوچیلارغا یول کورسه تیب یورگه نلیکلهری آگلاشیلدی. بولارنک باریسی دا قاجوچیلقدان آنجا پول توپلاغانلار ایکن. مثلاً یالغز حسید آغا اوغلی قاجوچیلقدان 41 200 سوم ایشله گن ایکن. ساویت محکمه سی آغا اوغلینی 10 ییل، موشه سادیایه فنی 7 ییل، شالوما یه فنی 6 ییل، باباجان اوغلینی 5 ییل قاماققا حکم قیلیب، باشقالارینک محاکمه سینی عشق آبادده کی محکمه گه حواله ایشدی.

قارشی مجادله گه یاقیندان قاتناشغان. 1924ده تورکستان شورا جمهوریتی معارف خلق قومیسارینک اورونباساری بولوب ایشله گه ن. 1925/26ده موسقوادا سوه ردلوف نامنداغی دارالفنوندا او قوغان. اوندان سوگ اوزبیکستان مرکزی فرقه تشکیلاتیغا اعضا بولوب چالیشقان عبدالله کریم اوغلی 1929دان پیری اوزبیکستان خلق قومیسارلاری ساویتی رئیس ی اورونباساری بولوب کیلگه ن. باسماچیلارغا قارشی کوره شده کورسه ت-که ن خدمتی اوچون موسقو اوگا قیزیل بایراق نشانی بیرگه ن ایدی. ایندی ایسه عبدالله کریم اوغلی نی فیض الله خواجه نیک ییللاردان پیری اوتوروب کیلدیگی اوروندا کورمه کده میز. اوزوننا مدت چه قادا چا-لیشیب، سینالیب اعتماد قازانغان عبدالله کریم اوغلی بو یه گلی اورتندا اوتوروب موسقو اغا داها دا بویوک خدمتله ر قیلسا کیره ک.

*

III - تورکستان-آفغانستان چیکره سنده - تورکستاندا ساویت

حاکمیتی اورناشقاندا ن پیری تورکستان نیک جنوب چیکره له رنده، آینیقسا تورکستان-آفغانستان چیکره سنده تیز-تیز آیشمالار-توتوشمالار یوز پیریب تورادر. بو آیشمالار کونچه ساویت مظالمینه چیدی آلمای، میگ تورلو آغیرلقلارنی کوزده توتوب قومشو اولکه له رگه سیغینماق اوچون آفغانستان وه یا ایرانغا قاجوغا قرار بیرگه ن تورکستانلیلار ایله ساویت چیکره ساقچیلاری اورتاسندا ظهور ایتده در. تقریباً بوندان 6.5 ییل ایلگه ری تاشکند-کابل اورتاسنداغی هوا یولندا خدمت ایتکه ن بر آلمان مهندسی وقتیه بوندای وقعه لار حقیدا آلمان مطبوعاتدا نشریاتدا بولونمش وه ساویت چیکره سیده ن یاشیرنوب صورتده آفغانستان وه ایرانغا دسته-دسته آدمالار قاجیروچی قاجوچیلاردان دا شایان دقت معلوماتلار بیرمشدی (*).

(*) بز ساویت چیکره له ری باشندا یاشیرنوب. آدم قاجوچیلغی قیلا تورغانلارنک بنده پارلقن ساویت منبعلرندان دا بیله میز. بولتور مارت آیندا تاشکندده ساویت چیکره سیده ن آدم قاجیروچیلاردان بر دسته نک محکمه سی بولوب اوتدی. بو محاکمه اثناسندا بو دفعه قولغا توشکه ن! قاجاق دسته سینک حسید آغا اوغلی ایله موشه سادیایه دیگه ن ایکی ییگیت طرفندان اداره ایتلگه نلگی؛ فاطمه حسن قیزی نام بر خاتوننک چیکره ده ن اوتوچیلهرنی

چيگه ره چيله رنگ قاي پيرلرده توروشيني وه قايسى جايدان اوتوش
قولايغيني کوزله ب يورگه ن.

3 - «چيگه ره ساچيلار يميزدان بر توده سي افغانستانان اودريا ارقالي
غويسار يله ن اوتوب کيله ياتقان قاچقنيلارني ايکي کيلومه ترچه نهریده
کورگه نهر. چيگه ره چيله ر اودريا بويغا تيزلکده يتب کيلسه لهر هم،
قاچقنيلار سودان چقيب، قاميشليق ايچيگه ياشيرنيب اولگورگه نهر.
قاچقنيلارنيک ايچکهر يگه اوتوب آليب بوتونه ي ياشيرنيشلاري ممکن
ايکن. لاکن چيگه ره چيله ر قاچقنيلارنيک پلاني ني بوزغانلار. چيگه ره
ساچيلاري قاچقنيلار ايزيده ن ايتي يوبارغانلار. ايت قاچقنيلارني تاپقان.
قولغا توشکهن قاچقنيلار آراسندا افغانستانا ياشاوچي باسماچيلار باش
ليغنيگ اوغلي هم بولغان.»

4 - «ياقندا افغانستانان بزنگ چيگه ره ميزگه بر جاسوس مخصوص
تاپشيري ق يله ن اوتکهن. جاسوس اوزيني محلي خلققا اوخشايتب زه ننگ
قيشلاغيغا کيلگهن وه بوندا اوزيني هيچ کيم تانيماس ديب اويلا ب،
قولخوز چايخانه سيده چاي ايچيشکه اولتورغان. قولخوزچيلار بوتانيمانغان
«مهمان» دان شبهه لهنيب، نا معلوم کشي کيلگه نلگيني قيشلاق ساويتگه
يلديرگه نهر. قيشلاق ساويتنيگ رئيسي ابو عزيز اوغلي چايخانه گه
کيليب، هه ليگه آدامنيگ کيملگيني وه قاي پيرده ن کيلگه نلگيني سورش
تورغان. لاکن او داوديراب قالغاندان کين توتوب چيگه ره ساچيلار يغا
تاپشيرغان.»

ساويت مطبوعاتندان عينا نقل ايتلگهن يوقايرداغي خبرلهر تور-
کستاننيگ جنوب چيگه ره لهر يگه ياقين پيرلرده ياشاوچي يورتداشلار يميزدان
بعضيلارنيگ ياقندا باشقارما ميزغا کيلگهن مکتوبله رنده کي «تورکستاننيگ
تيمير يوللارغا ياقين تاغلق پيرلهرنده تورلو حرکتلهر، قاريشيقليلار بار»
ديگهن ييلديريشلهريني تأييد ايتهرلک ماهيته در.
ع.

«ستالين سوسياليزمي» - تالاوچي پير سيسته م در

ساويتلهر اتقادا جاري «ستالين سوسياليزمي» ننگ خلق کتله سيني
ايزگهن، مستبد حکومت طرفندان يورگوزوله ياتقان تالانچيلقدان غنا
مبارت بر سيسته م ايکه نلگي ههر کسچه معلوم بر نهرسه در. له نين اوز «سوسيا-
ليزمي» ني مملکتنيک ايسکي بايلىق قالديقلاري حساينا قورغان ايدي. بو
بايقلار فائده سز اسراف ايتليب کيتدي. مملکتده قايتادان بايقلار توغده و-
روش شرائطي حاضر لاش مجبوري تي توغدي. سوسياليزم بو بايقلارني
ييتکزه آلمادي. بو وضعت قارشيسندا ايکن له نين دهقان اهاليسينه
غله وه مال توپلاش اوچون قولاي «يه گي اقتصادي سياست» (روسچا
«نه پ» ديب قيسقارتيليب آنالادي) ناميله تانيلغان «سربست خوجالق» قا
قاراي بورولغان ايدي. «نه پ» ده ن کوتولگهن مثبت نتيجه ننگ اورونلانغا-
نيني کورگهن ستالين بوتون دهقان خلق کتله سيگه قارشي «موشتموزور»،
«اورتا حال»، «يوقسول» لاريني آجراتماسدان، هجومگه باشلادي.
چونکه ستاليننيک ايشگه آشيرديني «قولله قتيقله شتريش (قولخوز)» ي عموم
دهقان خوجالغيني «تالاو» اوچون سايلانغان بر اصول در. بو اصول يله ن
قولخوزغا آينالتريلغان بوتون دهقان خوجالغي بولشه ويک فرقه سي قوترو
لينه اوتدي ده فرقه نيک تورلو اقتصادي پلانلاري قولايقله به جه ريله تورغان
بولدي.

ديمه ك انقلابنيک باش دورله رينده سوسياليزم ناميغا ملکدار-بورژواني
قانداي تالان بولسالار، ايندي ده عيني سوسياليزم ناميغا محتکش کتله-
سيني تالاماقدادرلار.

قطعي صورته آيتا يله ميز، که باشقا هيچ بر مملکتده ساويتلهر اتقا-
قنداغي کبي دهقان وه ايشچي اهاليني تالاش يوق وه بولالمايدردا. بوني
اثبات ايتيش اوچون مهم دليللهرده ن بعضيسيني کتيره بليک.
بولشه ويکلهر وقتيله «عموم خلق کتله سي فائدا لانا تورغان تورلو مال
وه حاصلندان آلينا تورغان ساليق محتکشلهر منفعتيگه قارشي وه اونگ

پارە سالىقلارى يىلەن گنە توقتاب قالمايدىر.

ساويت بودجە رىقملارى يالغز نائىف وە ساويتلەر اتقاقىنى يىلمەيتور.
غان كشىلەر اوچون گنە «ستالین سوسىيالىزم» ىنى اورگەنىش وە آگلاشغا
يارارلق منبع بولا يىلەدر.

سوسىيالىزم نامىغا مملكتەن نىمەلەر آلىب ياتقانىنى بىلىش اوچون
حد ذاتندە آغىر سالىقدان باشقا بر نەرسە بولماغان تورلو «دولت يىغىملا-
رى» نى دا نظردا توتوش لازىم. بو يىغىملارنىڭ نە قادار تالانچىلققە توپلانا
تورغانلىغىنى دا كورسەتو اوچون مثال اولاراق غەللە مسئلەسىنى آلايلىق.
دەقانلاردان ھەر پودىغا (يعنى 16 كىلوگرامغا) ايىگ كوپىدە بر سوم
40، بر سوم 50 تىنىدەن يىرىب توپلاغان غەللەنى دولت آمبارخانىلەر يىدەن
عىنى دەقان وە ايشچىلەرگە حكومت بر كىلوگرامىنى بر سومدان ساتادىر.
غەللە بولشە وپكىلەر اوچون سپە كولاىسون مالى در! 1937 نچى يىلغى بود-
جەدە غەللەدەن كىلەجەك قازانچ 24 مىليارد سوم كورسەتىلگەن!

ساويت حكومتىنىڭ ايشچىلەرگە مېرە تورغان آيلىق ايش حقى توبەندە-
گىچەدر: بوتون قايىتالىست دولتلەر استاتىستىك رىقملارنىدا ايشچىلەرنىڭ
آيلىق حقى يالغز پارە يىلەن گنە اىمەس، او پارەغا آلىنا يىلە تورغان حاصلات
مقدارى يىلەن دە اولچولەدر. ساويتلەر اتقاقى بودجەسندە ايسە ايشچىلەرنىڭ
آيلىغى يالغز پارە ايلە كورسەتىلەدر. بونىڭلە بولشە وپكىلەر ايشچىلەرنىڭ
حقيقى وضعىتىنى تاشقارى دىنادان ياشىرماقچى بولادىلار؛ فقط ايشچىلەر-
نىڭ آلاتورغان پارەسىلە بازار بەھاسىنى سالىشتىرىپ قاراساڭز، حقيقى
وضعيت اوز اوزىندەن كورونوب قالادىر. مثلاً اونكەن (1936) يىلى
ايشچىلەرنىڭ آيلىغى — اورتا حسابلە — 205 سوم 40 تىن ايدى. ايكمەك
نىڭ كىلوگرامى بر سومدان بولغان جايلاردا، ايشچى اوز آيلىغىنا 205,4
كىلوگرام ايكمەك آلا يىلەر ايكمەن. فرانسادا آيىغا 900 فرانك قازانغان
بر ايشچى عىنى 1936 نچى يىلدا 391,2 كىلوگرام ايكمەك آلا يىلەر ايكمەن.
1937 نچى يىلنىڭ كوكلەمىندە ايشسز قالغان بر ايشچى كوندە 11
فرانك، يعنى ھەر آي 330 فرانك اعانە آلا ر ايدى. ساويت ايشچىسىنىڭ

چون سالىق اصولى اورنادان قالدىرىلمالى» دىر ايدىلەر. حالو كە بولشە-
وپكىلەرنىڭ اوزلەرى حكومت باشىغا كىلگەچ «سوسىيالىست دولتىنىڭ مالىە-
سى دولت خوجالغىدان كىلەجەك قازانچلار اساسىغا قويولمايدىر» دىدىلەر.
عىنى فكر 1919 نچى يىلى 8 نچى فرقة قورولتايى طرفدان تصدىق ايتد
گەن فرقة پروگراممادا اورون آلغان ايدى. («ساويتلەر اتقاقى قومومو-
نىست فرقىسى قرار وە حكىملەرى» نام مجلەنىڭ 1 نچى جلد، 302-303
بىتلەرگە باقىلسىن)...

ايدى ساويتلەر اتقاقىنىڭ 1937 نچى يىل اوچون قبول ايتلگەن بود-
جە رىقملارنىغا بر باقىب اوتە يىلىك (موسقو غازىتالارنىڭ اوشبو يىل 15
وہ 16 نچى غىنوار سانلارى):

بودجەدە بوتون كىرىم (واردات) توقسان سە كىز مىليارد سوم كور-
سەنىلگەن. بودجەنىڭ 1 نچى قىطەسندا «سەودا سالىقلارى 76 مىليارد 7
مىليون سوم» دىيىلگەن. بو قانداى سالىقلار؟ دىب سوراساڭز، جوابى:
«غەللە، ايت، شەكەر، ياغ گەزلەمە، پىر مايى، تاماكى... دەن آلىناتور-
غان سالىقلار» در.

باردىقچا آغىر لاشاياتقان بو سالىقلارنى دەقان وە ايشچى صنفى تولەيدىر.
بولشە وپكىلەرنىڭ «سوسىيالىست دولتىنىڭ مالىەسىنى سوسىيالىست اساسىغا
قويماقچى» دىب كىلگەن ساويت دولت خوجالغىنىڭ قازانچلارنىغا كىل
سەك، توبەندە گىلەرنى كورەمىز:

سوسىيالىست دولت خوجالغىدان كىلە تورغان قازانچ 6 مىليارد
3 مىليون بولغانى حالدا، عىنى دولت خوجالغىنا دولت بودجەسندەن
12 مىليارد 3 مىليون سوم پىرىلەر ايكمەن!

ياقىندا ساويت حكومتى اوزىنىڭ 20 يىللىغىنى بايراملایدىر. فقط بو
مدت ايچىندە ساويت دولت خوجالغى خلق بدنىگە قادالىب، اونىڭ قاننىنى
سوروب كىلگەن بر «پارازىت» اورقندادىر.

ساويت بودجەسندەن بو قادار آيدىن كورونوب تورغان بولشە وپكىلەر
تالانچىلىغى — مجبورى دولت قرضلارنىنى دا اوز ايچىگە آلاتورغان صرف

بر ایلق ایش حقی اوچون آلتورغان 205,4 کیلوگرام ایکمهك فرانسادا 458,8 فراتق ایدی. دیمهك فرانسادا بر ایشیز کشینگ آلتورغان اعانه-سی ساویتلر اتقاددا بر ایشچینک آیلغندان آزغنا توبه ندر. اگر فرانسادا ایشیزنک اوزینک تأمینتداغی هر بر عائله اعضاسیغا کونده 5 فراتق دان قوشومچا اعانه آلتورغانینی نظردا توتساگز، فرانسادا ایشیزینک ساویتلر اتقادداغی ایشلی ایشچیدن کوبرهك ایلق آلتورغانینی کورسز.

اوتا حسابله کورسه تیلگن ایلق (205,4 سوم) روسیادا هر بر ایشچینک آلتورغان مقداری ایمه سدر. ایشچیلرینک اکثریسی بو «اورتا حسابدان» آز آلدرد. مثلاً 1936 نچی داش کومور کانلاریندا ایشله ی تورغان ایشچیلر کونده ایک کویی 19 سوم 90 تین؛ ایک آزی 5 سوم 80 تین آلا ایدی. («ترود» مجله سی، 1936 نچی ییل، صحیفه 112). دیمهك کونده 5 سوم 80 تین آلتورغان ایشچیلر 5 کیلوگرام 800 گرام ایکمهك آلا یله درلر. اگرده سز بونی سوغوشدان اولگی وقتغی پاره قوتیگه آینالترماق ایسته سه گز — 45 تین گنه بولوب چیقادی. اونی هم یلیب قویوش کیرهك، که بو 45-36 تیننک کونده لك ایش حقی ایشلهش وضعیتتی ایک آغیر بولغان داش کومور کانلاریندا پیرله در!

مه نه ساویتلر اتقادداغی بو کونگی حاکم سوسیالیزمنی دهقان وه ایشچیلر کتله سی اوچون تالاوچی بر سیستم دیدیگمنزک اساس سیبله-ری بودر.

م. آ.

قیشلاق خوجالغندا «عمومی» وه خصوصی ملک

بولشه ویکله نك تیناسدان آیتب کیله یاتقان بیر نهرسه سی روسیادا قولخوزچیلقنک ییگیب، قیشلاق خوجالغندا «ستالین سوسیالیزمی» اساسینک بوزولماس، محکم بیر صورتده قورولغانلغی در. بو حقیقتغا اویغونمو؟

«ستالین سوسیالیزمی» خوجالغینی ساویت رسمی معلوماتلاریغا اساساً اورگه نوچیلر اوچون بو حقیقتغا توغرودا کورونه ییلر، چونکه قیشلاق خوجالغینک 90% ینی قولخوز تشکیل ایتکن وه 1937 نچی ییلغی بیر میلیارد 328 میلیون هه کتارلق ایکن پیرینک بیر میلیون 330 میگ هه کتاری خصوصی خوجالقلار حصه سیغا توشه تورغان بیر مملکتده سوسیالیزمنک ییکیشیکه شبهه ایتلیرمی؟ ساویت مطبوعاتی خصوصی خوجالغینی عموم قولخوز خوجالغینا «یاردامچی» подсобный، اونیگله بیر استقامتده قولخوز سیستمینک محکمله-شیشیکه یاردام ایته تورغان قیلیب کورسه مه کده در.

فقط بو کونگی قیشلاق تورموشیغا بیر آزدا دقتله باقیب قاراسا گز، قولخوز سیستمینک [یعنی ستالین سوسیالیزمینک] قطعی بیر صورتده ییگیب چیقانینی کوره آلماسسکز. اولاً، قیشلاق خوجالغینک ایکن قسمندا «سوسیالیزم» قوتلیرهك بولسا، مالدارلیق قسمندا بالعکس، خصوصی خوجالغی اوستون کیلیب توروبدر. 1936 نچی ییلنک اییون آییغا چاقلی رسمی رقلارغا قاراسا گز، «ساوخوز» وه «قولخوز» لار بوتون ساویتلر اتقادداغی مویوزلو مالنک 36%، کیچیک تویاق مال [قوی-ایچکی] نك 46,8% یگه ایگه بولسالر قولخوزچیلارنک اوزله-ریگه خصوصی مال مویوزلو مالنک 50% وه کیچیک تویاق مالنک 44% ینی تشکیل ایته در. Социалистическая Реконструкция Сельского хозяйства, № 3 (1937), 59 صفحه 59 «Хозяинства» بورقله رنی کیترگن مجموعه: «بازار مالینک» (*). اکثریسی سوسیالیزم قسمندادر» دیدر؛ بو بیرده «بازار مالی» سوزی یوقاریدا کیتیلگن رقلارنک حقیقی معناسینی بویاماق اوچون-گنه یازیم اقدادر، چونکه ساویتلر اتقادداغی مالنک کوبچیلیگی دهقانلارنک خصوصی مالی در.

مه نه بو وضعیت قرشیسندا ساویتلر اتقاددا قوتلی بیر سوسیالیزم قورولغانلغندان شبهه ایتمه ی بولایدرد. توبه نده کیترله جهك دلیلله «قولخوز» دیگن نهرسه نك اصلندا دهقانلارنک یاراتدیغی سوسیالیست عاملله- (*). ییز بو بیرده «بازار مالی» دیب مارقیستلارنک روسجا «Товарный Скот»؛ یعنی اوز فائده سندهن آرتیلیب، بازارغا چیقاریلا یله تورغان مالی آیتامیز.

مطبوعاتىنىڭ «سوسىيالىست خوجالىق» بىلەن «قوڭخوزچىلارنىڭ خىسسىي خوجالىقى بىر يىرلەرىلە قول توتۇشۇپ، يارداملاشۇپ، بىر استقامتدە كەتسە باراياتىر» دېپ يازىشلارى ايسە مطلقا يالغاندىر: ساويت قىشلاقلارنىدا عموم خلق خوجالىقى دىگەن نەرسە يوق، چۈنكى يوقارىدا اثبات ايدىگىمىز. چە، قوڭخوز توماس، آچ كوزلو ستالين سوسىيالىزمى احتىياجىنە خىدمت ايتەتورغان بىر دولت شىركىتى در. اونكچوندىر، كە دىھقانلار كوزوندى قوڭخو-زدا ايشلەش مجبورى، ياراماس بىر وظيفە در.

ساويت مطبوعاتىنىڭ اوزىدە بو حقيقتى ياشىرا آلايدىر. يوقارىدا آتاب اوتدىگىمىز ساويت مجوعەسىنىڭ عىنى (3 نچى) ساندىدا قوڭخوزچى دىھقانلار-نىڭ قوڭخوزچىقتىلىكلەرىندە كى عىنى «سوسىيالىست» ماللارىغا قالاچقا باقۇ-لارى حقدىدا شايبان دقت معلوماتلار كىترە در. مثلاً قوڭخوزچىلار عموملاشقان («سوسىيالىست») مالدىن مۇمكىن بولغانىچا كوبرەگىنى اوز قوللارىغا، خىسسىي مال ايتىپ اوتكوزۇپ آلىشىغا، كوبرەگىنى ساتىشىغا وە سوغومغا آينالترىپ يىبارىشىغا اورونارلار ايكەن. (عىنى مجوعە «صحيفە» 64)

دىھقانلارنىڭ قوڭخوزلارغا قالاچقا قاراشلارنى كورسەتەتورغان باشقا مثاللاردا آز ايمەس. معلوم اولدىغى اوزرە قوڭخوز قىشلاق خوجالىقلارى مەخانىزە ايتلىگەن، عىنى بىر هايداش، ايكىن اوروش وە توپلاش ايشلەرى ماكىنەلەشكەن. مەخانىزە نىجەسندە آدم كۈچىندەن فائىدالانىش آزالمالى وە ايشدە تىزرەك بەجەرىمەلى ايدى. حال بو كە حقيقتدا بونداي بولۇپ چىقمايدى. اوستومىزىدە كى يىل كوكلمە ايكىنى وقتىدا قوڭخوز اادارلەرى قوڭخوزغا كىرمەسەن قالغان دىھقانلارنى ايشلەشكە چىقارىش مجبوريتىندە قالغانلار. ساويت غازىتالارنىڭ يازدىقلارنىدا كورە بو يىلى ايكىن اوروش ماكىنەلەرى («قومباين») اوتكەن يىلغا نىسبەتاً آچاغنا كوپەيگەن، فقط بو يىلى اوتكەن يىلغا قاراغاندا ايكىن اوروش ايشى ياواشراق كىتكەن («پراودا» 24. VII). داھادا قىزىغى شو، كە دىھقانلار آراسىدا «قومبا-ينلارغا» قارشى حركت كوچەيمە كە وە ايكىن جايلارنىدا يانغىنلار كوپە-يمە كە، بو يانغىنلاردا قومباينلار اورتائىب كىتمە كە اىتمى («پراودا»

رىندەن بولماسدان، ساويت دولتى شىركىتى ايكەتلىگىنى كورسەتەجە كدر. 1935 نچى يىلى تصدىق ايتلىگەن «قوڭخوز نظامناسى» بو يونچا قوڭخوزچى دىھقانلار قوڭخوزنىڭ اصل صاحى سانالماقدادر؛ فقط بىز كاغىدا يازىلغان «نظامنامە» دەن حقيقتى تورموشغا اوتسەك «اصل صاحى» بولغان قوڭخوزچىلار-نىڭ، ايك عادى خوجالىق حقدىن دا محروم ايكەنلەرىنى كورەمىز. مثلاً:

(1) قوڭخوزچىلار قوڭخوز خوجالىقى پلانى توزوش امكانىنى حائز ايمەسدىلەر. بوتون قوڭخوز ايكىن وە مالدارلق پلانى ھەر يىلى مركزى ساويت حكومتى طرفىدىن توزولادى دا ھەر دائىرە قوڭخوزلارىغا بىرلى حكومت اادارلەرى طرفىدىن «تقسيم» ايتىلىپ بىرىلەدى؛

(2) قوڭخوزلار ايكىن جايىنى اوزلەرى ايتسەدىكلەرى طرزدا هايدايالما-سدان موتور-تراكتور استاسيونلارى ماكىنەسندەن فائىدالانىش مجبور-يتىندەدىلەر. بو مجبورى فائىدالانىش اوچون قوڭخوزلار حكومتنىڭ تعيين ايتدىگى مقداردا دولتگە ايكىن سالىغى تولەمەلدىلەر؛

(3) قوڭخوزلار اوزلەرى ايكىدىكلەرى ايكىن محصولاتىدىن سربست استە-فادە ايتالمايدىلەر: حكومتنىڭ تىرىپى بو يونچا قوڭخوزلار آلنغان محصولاتىدىن:

(1) ھەر جنس ايكىندەن دولت پلانىدا كورسەتلىگەن تورلو «يىغمىلار» («Заготовительные Планы») حاضرلاب قويوش؛

(2) بىر ماكىنەلەرىنى قوللانغانىچون سالىق تولەش؛

(3) اوز احتىياجىدىن «آرتىغىنى» حكومت طرفىدىن تعيين ايتلىگەن

بها بىلەن دولتگە ساتىش؛

وە (4) ھەر تورلو «فوندىلار» توزوش مجبوريتىندەدىلەر.

مەنە بو يوقارىدا آتالغان «مجبورى وظيفەلەر» اورونلانغاندىن سوڭ قالغان محصولات حصەسىنى گنە (اگر دا قاليرسا!) قوڭخوزلار اوز آرا صرف ايتدىكلەرى محنت كونىگە قاراي تقسىملاپ آلا بىلەدىلەر.

كورونەدر، كە قوڭخوزچى دىھقانلارنىڭ صاحىلىق حقى يوقدر.

مەنە بو وىضىت قوڭخوزچى دىھقانلارنى قىشلاق خوجالىقىدا «تولوق صاحىلىق» حقى اوچون كورەش يورگوزوشكە مجبور ايتمە كەدر. ساويت

16. وە 17. اييول؛ ايزووستيا 18. نچى اييول).

قايسى بيز دهقاننك خصوصى خوجالغندا بو كيبي حادثه لەر اوچرا-
تيلير؛ ماكينه نك ايشنى بيگلتيش، ياخشىلايدش اورنيغا فنلاشتريب قويغانى
هيچ بر خصوصى خوجالغندا اوچرا تيلمايدر. حالبوكه بو كى غير طبعى
وضعيت قولخوز خوجالغندا كوروله كده در.

دهقانلار قولخوزلارنى اوز جوجالغى ديب تانيسالار ايدى، بو كى
وقعه لار بولماس ايدى.

اونكچون دهقان اهالى اوزينك سرست خوجالغى اوچون يورگوزوب
كيله كده بولغان كوره شينى دوام ايتديره جه كدر.

اسكندر

تور كستان قولخوزچى دهقانلارى تورموشندان

اوزبكستان جمهوريتى اساس قانونى تصديق ايتيليشى مناسبيله
(37. 2. 12ده) سويله گن نطقندا اكمل اكرام اوزبك قولخوزچى
دهقانلارنك نه قدار ياخشى «بايلقدا» ياشاما قدا ايكه نله رينى كورسه تيش
اوچون نشان امام اوغلى وه عثمان رستم اوغلى آتالغان ايكى «نمونه وى»
قولخوزچينك تاپش وه تورموشىغا عائد رقم لار كتير گن.

رقم لار بودر: نشان امام اوغلى نك تاپش:

قولخوزچىلىق محنت حقى: 11 300 سوم

كوب بالاچاقالى بولغانى اوچون دولت ياردامى 2 000 »

اوزبگه مخصوص بيردهن قازانچى 3 000 »

جمعى 16 300 سوم (*)

چيقيم لارى: حوليسينى تعمير اوچون 1 000 سوم

بير گيله 1 000 »

(*) 17 000 نك 16 300، سوگراق 16 700 بولوب چيقيشى اكمل اكرام نك قيزيل
استانتيك خطالارى نتيجه سيدر.

(3718)

4 كراوات-توشه ك (3 كيچيك وه 1 كه تته) 2500 »
گرامافون 900 »
كيم-كيچه ك 2000 »
پير سغير 2600 »
بالاسيغا توى مصارفى 2000 »
احتياط قاسساغا ساليب قويغان وه سائره 4700 »

جمعى 16700 سوم

عثمان رستم اوغلى نك تاپش:

قولخوزچىلىق محنت حقى 12 780 سوم

اوزبگه مخصوص بيردهن 3 000 »

جمعى 15 780 سوم (*)

چيقيم لارى: پير سغير هم پير قوى 4 000 سوم

حوليسينى تعمير 2 000 »

گرامافون وه راديو 1 000 »

كراوات توشه كلەر 1 000 »

ييمه ك-ايچمه ك نهرسه لهرى 4 000 »

احتياط قاسساغا 3 780 »

جمعى 15 780 سوم.

اكمل اكرام نك يالغز انقلابدان اولگى توركستاندا ايمه س، حتى
ساويتلەر اتفاعدان تاشقارى بوتون دونيادا مثلى يوق «فيض وبركت»
رقم لارى ديب كتير گن بو رقم لار آرقاسيدان بز هم يوروب كوره بليك.
اولاً نشان امام اوغلى نك 17 000 سوم يىللق تاپشندان يىللق ييمه ك-ايچمه-
گى اوچون (16 700—17 000) اوچ يوز سوم غنا قالغانىنى كوره ميز.
بو 300 سوم نك قيمتىنى بيلش اوچون پير سيغير نك 2600 سوم ايكه ن
ليگنه باقيگز. انقلابدان اول توركستان بازار لاريندا 26-25 سومغا بر

(*) روسچا «انقلاب وه ملتەر» مجموعه سينك شو بيلغى 4 نچى سائينا باقلسين.

ايسكە آلايلىق. 20 يىلدىن بۇيان تور كىستان خەلقنىڭ قاينى سۈرۈپ ياتقان خام سىمىز بولشەۋىك حەكۈمىتى ملتىزىنگ نە مادى، نە مەنۋى ۋە نەدە دىنى-مىلى مەنفعىتىنى توشۇندى. او خەلقمىزنىڭ اوستىنە مسلط بولغان، اونى سۈرۈپ ياتقان بىر حرام زولوكدۇر...

اگرده بزىنگ تور كىستانىمىز بو كۈنكى اوستىنى باسقان ظلمتدەن قورتولوب باشىنى كۈتەر سە، استىقلاينى آلسا، بزده بوتون مىلى تور-موشىمىزنى ۋە دىنى ايشلەر يىمىزنى اير كىنلەك دە يۈرۈتە يىليرىمىز. مىلى استىقلاغا ايرىشلىپ حر فعالت ۋە ملكىت مسئلەلەرى حاضرغى حالدىن قورتولسا، دىنا آخىرتمىزنىڭ بىھودىلىقىدا شۇندا اىمەسى؟ بز ايزىلگەن تور كىستان تۈرك ملتى اوچون تور كىستاننىڭ مىلى استىقلاغا ايرىشۇۋىنى حق يىلەمىز ۋە بونىڭ اوچون دعا قىلامىز.

بو كۈن ھىندىستاندا 370 مىلىون قادار نەفوس بار. بونىڭ 80 مىلىون چاماسى مسلمانلاردۇر. بو مسلمانلار اۈز آرا لارنىداغى كىچىك فرقلارلە تۈرلۈ فرقلارغا بولۇنسا لاردا، قارشىلارنىداغى غىر مسلم فرقلارغا قارشى بىردى ۋە اونىڭچۈن دە اولارغا قارشى كوچلو درلەر. اونىڭچۈن دە باشقا طائىفەلەردەن تىز-تىز مسلمانلارنى قبول ايتۇچىلەر بولوب تورادىر. بونلاردا تام استىقلا لارغا اىگە بولماسا لاردا، بوتون مىلى-دىنى ايشلەرىنى حتى ھەر تۈرلۈ خىصوصى ايشلەرىنى اير كىنلەك اىچىدە يۈرۈتە آلا درلار.

بىز قانداق بىر فەكر ۋە مىسكەدە بولسا بولسون بوتون تور كىستانلىق لارنىڭ بىرلەشىپ مىلى استىقلال اوچون جان ۋە كوڭل يىلەن تىرىشماقلارىنى تىلەيمىز. لىكن شۇنىدا ايتىپ اۋتوش كىرەك، كە بو مقەدىس مقصدنى آرزۇ ايتۇچى كىشىلەرنىڭ يالغىز تىل يىلەن طلب ايتۇ ۋە دىل (يۈرەك) يىلەن اىستەب گنە قالماسلىقلارى كىرەك. چۈنكە استىقلانى يالغىز طلب يىلەن گنە ايتىپ بولمايدىر. بونىڭ اوچون عملى حر كىت كىرە كدىر. باشقاچا قىلىپ ايتقاندا يۈرۈندا بولسون، مەاجر تەدە بولسون بوتون وپنەداشلارنىڭ قولنى قولغا پىرىپ، بىر بىرلەرگە مادى ھەم مەنۋى يارداملاشىپ ايش يۈرۈتۈلەرى لازمىدۇر. ھىچ بىر وقت استىقلال قۇرۇق التماس يىلەن آنگان

سىغىر آلىنار ايدى. دىمەك سىغىر 100 دىفە قىمەتلەنگەن. مەنە شو اولچۇ يىلەن حر كىت ايتسە كىز 300 سومنىك 3 سومغاغا توشوب قالغانىنى كۈ-رەسىز... حقىقت ايسە مۇندىن دا آچى در. اىقلا بىدان اول 3 سومغا كىچىك بولغانىنىڭ يارىمىسىنى ايتىپ بولۇر ايدى؛ اوندان ايكى-اۈچ كىشىگە ايتاق كىشى تىكىلەر ايدى. بو كۈن ايسە بىر ايتىك 200-250 سوم تورادىر...

عثمان رىستم اوغلىنىڭ «فىض و بركت» لى تور موشىغا كىلسەك، او كىشى كىيىم-كىچەك ھەم آلامغان... بىر سىغىر، بىر قۇي اوچون 4000 سوم چىقارغان؛ بونى نشان امام اوغلىنىڭ آنگان سىغىرى بەسلىلە اولچۇسە كىز، او زمان عثمان افندىنىڭ بىر گنە قۇي اوچون 1400 سوم بىر گە نىنى آڭلايسىز... طىبى، نە نشان، نە عثمان نەدە باشقا بىر تور كىستانلى ھەر يىلى كراۋات-توشەك، غرامافون ايتىپ تورماس، فقط بىر سىغىر 2600 سوم، بىر قۇي 1400 سوم تور اتورغان بىر مەملىكەدە «فىض و بركت» نى قۇيا تورۇب، اور تاچاغا تورا بىلىش اوچون يىللىق تاپىش 17000 ايمەس اوندان دىفە لارچا آرتىق بولمالى در

* * *

ھىندىستاندىن استىقلاچى مەاجرلەر تاۋشى

«ياش تور كىستان» نىڭ 89 نچى سانداغى «مىلى اير كىنلەك ۋە قور-تولۇش يولى» باشلىقلى مەفكۈرەۋى ماقالەنى تاكىدەپ، اوھقدا ھىندىستان مەاجرلەرى آراسىندان بىر تاۋش پىرىپ اۈتمە كىچىمىز.

مىلى استىقلال — بىر ملتىڭ ھىچ بىر يات كوچكە باغلانماي حر ۋە آزاد بولوب ياشاماسى دىمە كدىر. يۈرتمىز تور كىستان آزاد بولوب، مستىقل حەكۈمەتكە اىگە بولغاندىن سوڭ بز دە حر ياشاب، ھەر بىر توشۇندىگىمىزنى اير كىنلەك يىلەن ايشلەي آليرىمىز. مىلى مستىقل تور كىستاندا ھىچ بىر تۈرلۈ تىزىق بولماي باقا قدر.

بو كۈن قىزىل موسقوانىڭ حەكىمگە مەجبۇر بولوب، بار ماغىنى تىشلەپ تىترەپ-قاقشاب خىدمت ايتىپ تورغان غىور ملتىمىز اوغلانلارنى

ایمه سدر. تورکستاننگ دا استقلالی بوتونمز برله شیب، هر آدام اوز کوچی درجه سنده یاردامدا بولونغانداغنا ممکندر.

بهر کیف وطنمزننگ استقلالی، ملتزننگ ایرکینلگی اوچون یوره گیمزنی کیگ قیلیب، قانیمزننگ سوگلتچی تامچیسینغا قادار ایمتیلیش وظیفه میز، شو مقدس غایه اوچون جان یریش بزنگ مقصدیمز بولسون. ضیائی دهلی، مای 1937.

ایسکه رمه: مجموعه میزدا اورون آزغندان محترم ضیائی افندینک قیمتلی مقدا. له سین ده آچاغنا قیسقارتیب باسو مجبوریتنده قالدیق. باشقارما.

بین المللک تورموشدان

1) ساویت روسیادا — 1934نجی ییلی نیقولایهف اسملی بر قومسو مولنگ قومونست فرقه سی باشلوقلارندان کیروفنی اولدوروی اوگئیایی ییلن باشلانغان اعداملار آرقاسی کیسیلمه سدن دوام ایتب کیلدر. 1936نجی ییلی آوغوستنده سابق قوم اینته رن رئیس زینوویهف، له نیننگ او-رونساری کامینهف وه باشقالاری اعدام اییلدی. عینی 1936نجی ییلی ده قابرندا ساویت روسیا آغیر صناعینی تورغوزوچی پیاتا کوف وه باشقا-لاری اولدورولدی. ساویتلهرچه عمومیلکده «تروتسکیچلهر» دیب آنالیب کیله یاتقان «زیانچیلار»، «خلق دوشمانلاری وه جاسوسلار» غا قارشوی کورهش قانلی یولندا دوام ایتب کیلدر. بو تولقون، «خلق دوشمانلاری وه جاسوسلار» قولینا توشوب کیتمه گن نه بر حکومت وه نه ده بر فرقه مؤسسسه سی قالماغانلیغینی کورسه تمه کده در. بوتون قومیسارلقلار، حتی «گه. په. ئو.» سوزنک چین معناسندا آکلاشیلاجاق بر شکلده اعتنا ییلن نازالانندی... ایمدیگه چه ساویت حکومتی ننگ ایگ صادق خدمتچیلهری دیب تانیلیب، تانیلیب کیلگن کشیلهر، قومیسارلار، دیپلوماتلار وه تورلو جنسدهن مسؤلیتلی یوکسهک موقع اشغال ایتب کیلگن مأمورلار بوتونییسی

«زیانچی»، «خلق دوشمانی» هم «جاسوس» بولوب چیقدیلار. اینانچلی آوروپا آژانسلارینک پرگن معلوماتینا کوره، سوگ بر ییل ایچنده زیانچیلق عیبیله قولغان فرقه اعضاسینک سانی 700 میگگه چیقادر. هر طرفدا هر کونی 10 لاپ-20 لهب-50 لهب اعدام ایشلمه کده بولغانلارننگ یکونی حقتدا هیچ کیم آتیق بر نهرسه ییلمه یدر... ستالین ایمدیگه چه هر طرفنی نازالاب قیریب کیلدیکی حالدا قیزیل اوردوغا توقونماغان ایدی. چونکه قیزیل اوردو ساویت دیکتاتورلغینک ایگ ساغلام وه کوچلو تایانچینی دیب تانیلماقدا ایدی. ساویت حکومتینک سوگ ییللاردا آوروپادا یاساغان اتفاق وه قارشیلقلی مدافعه معاهده لهری بوتونییسی شو قیزیل اور-دونک محکمگی، ساغلامیغی قناعتینا قورولغان ایدی. مه نه 11نجی ایونده ساویتلهر اتفاق مارشالی توخاچهوسکی ایله قیزیل اوردونک 6 بویوک گه نهرالی-قوماندانلاری اعدام اییلدی. بوتونییسی جاسوسلق ییلن عیبیلندیلهر. فقط بودا سوگ نقطه بولوب چیقما دی. بو «زیانچیلار» هم «جاسوسلار» نی قیدیرو مسئله سی بوتون ساویت مطبوعاتینی دا نازالاش ایله گندهن کیچیرو مجبوریتینی توغدوردی. «پراودا» هم «ایزوه ستیه» ده ایگ بویوک مسؤلیتلی ایشلهرنی اداره ایتب تورغان ساویت غازیتاچیلارینا قادار تیکشیریلدی. ساویت تیلگراف آژانسی باشلوغی دولهتسکی زیانچی، جاسوس قیلیب چیقاریلدی.

ساویت تیاتروسی، یازوچیلار برلگی «زیانچی» هم «جاسوسلار» یوواسی بولوب چیقدی. ساویت روسیا قولی آستنداغی خلقلارننگ «یاش ساویت یازوچیلارینی» تربیه ایته جهک او جاق کبی کورسه تیلیب کیله یاتقان بو برلکنک ییللاردا نهری «زیانچیلق» هم «جاسوسلق» ییلن مشغول بولغانلیغی اورتاغا قویولدی. مشهور ساویت محرری اصلاً لهستانی قوممو-نیست برنوو یاسه نسکی ده «جاسوسلق» ییلن عیبیلندی. اونک ساویت تنقیدی کوروشنده ایمدیگه چه ساویت ادبیاتینک ایگ مهم اثرلهرندهن سانا-لیب کیلگن «انسان تهریسینی آلاشتریر» [„Человек меняет кожу“]

قانلى تارتىشلار بولا باشلادى. او طرفدا حىقىقى مەھۇمدە سوغوش بارادر. ھەر ايكى طرفدا كۈبگنە سوغوش كۈچلەرى توبلادىلار. ياپونلار پە كىن ھەم قىسماً تەنزىننى اشغال ايتدىلەر. اطرافدا يەنە كۈرەش بارادر. ياپون-ختاي مەسئەلىسىنى ياخشى بىلەتورغان «تاڭ» غازىتاسى يازو-چىسى ياقىن غنا بر زماندا ھەر ايكى طرفدا بر بىرنى آڭلاو ۋە بو صورتلە ياقلاشو علامتلەرى كۈرۈلمە كە بولغانلىغىنى يازمىش ايدى. فقط بر دەن برە سوغوش چىقىپ قالدى. بو حادثەنگ چىقۇوندا ھەر ھانگى بر طرف دان بر تورلو پروواقاسيون بولوب بولماغانلىغى مەھ ايمەس. وضعىتنك ختاي ۋە ياپونىا كىبى آسيانگ ايكى بويوك دولتى آراسندا بونداى توقنا-شمالار چىقا بىلەجەك بر حالغا كىلب قالغانىنى قىدا ايتىش كىرەك.

سوغوش حر كاتى شمالى ختاي دائىرەسندە بولا ياتىر... بو طرفدا ايسە كۈبەن ياپونىا كۈزىنى تىكەشدر. شمالى ختايىنگ «خوپەي» ھەم «چاخار» اسملى ايكى ولايتندە ياپونىانگ طلبى اوزەرىنە ايكى بىلداى بىرلى بر تورلو ادارى مختارىت قورولغان ايدى. بو قورولوشندا بو ايكى ولايت رسماً ختاي تورپاغى سانالسادا، حىقىقتە مەركىزى ختاي حكومتى تائىرنەن چىقىپ ياپونىا نفۇزى آستىنا كىرگەن بولادىر. ياپونىا اوز يلاىنى ھىچ كىمەسەن ياشىرمايدىر. او شمالى ختايىنگ قالغان اوچ ولايتى «سوېد-يوآن»، «شاندون» ۋە «شانسى» دەدە عىنى جىسەن مختارىتلى سىستەم يارانماقچى بولادىر. بو ولايتلەر پاختا، تىمىر، كۈمۈر، تۈز ۋە باشقالار كىبى ياپونىانگ اوزندە بولونمايتورغان مادەلەرگە جۈدە باى بىرلەردىر. بونداى باشقا شمالى ختاي حربى، سوقالجىش باقىمىنداندا مەھ بر موقع اشغال ايتەدر. بو پىردە اوز تائىرىنى اورناشتورغان ياپونىا مانجوقونى ختايىنگ قالغان قىسمىندان اولدوقچا توروقلو بر توسوقلە آيرغان بولادىر. بونىنگ اوستىنە او ساويت روسىا حمایەسىنە تايانغان تىشقى موغولستانداغى موغول خلق جەھۇرىتتە توغرودان توغرو ياناشقان بولادىر...

ايمىدىگە چە كۈب دىفەلار يىگىب چىقىدىنى ختايىنى ياپونىا بو سىرنە يىگىب چىقا بىلىر. فقط ختايلار بو يىگىلۈلەرنەن سوڭ ايمىدلەرىنى

نام توركىستان ساويت توموشندان آلتان ائرى، «جاسوسلق» ائرى دىب كۈرسە تىلمە كەدەر.

* * *

بوتون دىنا بو كۈن ساويت روسىادا بولا ياتقانلارنى سوڭ درجە بر مارق ۋە دەشت اىچندە تعقىب ائتمە كەدەر. جاسوسلق عىبىلە اعدام ايتىد گەن ساويت مارشالى توخاچەوسكى بر بىل اول فرانسىاغا كىلب كىتكەن ايدى. دوست بر مملكت اوردوسى باشلوغى بولغانلىغى نظردە توتولوب عادندە كىزلى تونولاتورغان كۈب نەرسەلەردە اوگا كۈرسە تىلمىش ايدى. اگرە توخاچەوسكى اوزىنە كۈرسە تىلگەن فرانسىا سىرلەرىنى اوزىنك جا-سوسى دىب عىبەلەندىگى دولتكە بىلدىرىپ قويغان بولسا نىمە بولادىر؟ باىلە-رى، باشلوقلارى بو قادار آلاچاق اخلاقداغى «جاسوسلار» بولوب چىققان بر اوردوغا نە درجەدە اعتماد مەكندىر؟ بونداى بر اوردوسى بولغان بر مملكت بىلەن باغلانغان دوستلق ۋە حربى اتفاققا نە درجەدە اينان بولادىر؟ — مەنە بو كۈن ساويت روسىا دوستى آوروپا مملكتلەرىنى قاپلاپ آلتان ھىجانلى سورغولار.

عمرىنك ايگ ياخشى دورەسىنى انقلاب خىمتىنە بىرىپ ۋە اونى ايشكە آشىرىپ، ادارە ايتىب كىلە ياتقان كىشىلەرنگ قالاي قىلب برەن برە «زىانچى» ۋە «جاسوسلار» بولوب قالدىقلارى اوزى ايمىدىگە چە آچىق جواىب آلتالماى كىلە ياتقان مەھ بر سورغودىر. طىبعى بو سورغونگ جوا-بى بزنى قىزىقتىرمايدىر. چونكە بز روس بولشەوىك انقلابى فلسفەسى ايلە اوغراشمايمىز. او جەھتنگ بزگە كىرەگى دە يوق. فقط بوتون دىنا افكار عامەسى طرفندان اورتاغا آتېلماقدا بولغان بو سورغو ھەر نەرسەدەن اول بزىنگ شو روس بولشەوىزمىنە، باشلوقلارى «خائىن»، «جاسوس» بولوب چىققان بر سىستەمگە ۋە بونداى رەژىم ۋە انقلاب بولوب تورغان دولتكە قارشى، خلقمىز ۋە يورتمىزنى قورتارىپ آلىش اوچون يورتمە كە بولوندىغىمىز كۈرەشك نە قادار حقىلى ايكەنىنى كۈرسەتمە كەدەر.

(2) ياپون-ختاي تارتىشماسى — ياپونىا بىلەن ختاي آراسندا يە كىدەن

کسیب، په گئی توقان وضعیت پیلن راضیلا شیب کپته جه کله رمی؟ ایمدی
گه چه ساویت روسیا وه عمومیتله آسیا مسئله سنده یا بونیاغا عطف ای تیل کپله
یا تقان بوتون پلانلارنگ موفقیتی او چون ده مه نه بو سورغونگ جواپی
مهدر. . .

3) آسیا معاهده سی — یراق شرقدان یا پونیا وه ختای کبی یکی
بو یوک آسیا دولتی آراسندا قانلی تاریشمالار بارا یا تقانلیغی قایغلی خبری
تارقالغان بر چاغدا آسیانگ ایکنچی، تام قارشی بر بورجه گنده سوک
درجده سیونچلی بر حادثه خبری آلینماقدادر، که بودا «آسیا معاهده-
سی» نگ یاسالوویدر. 7. 37. 8. تاریخنده طهراندا، ایران شاهینگ سعد
آباد سرایندا تورکیه، ایران، افغانستان وه عراق ممثللری طرفدان
«آسیا معاهده سی» امضالاندی. بوندای دوستلق وه هجوم ایتمه سلك معا-
هده لهری کوبدر. آوروپانگ اوزنده یکی مهم متفقلار غروپی وه یا
«آمانتا» بارد. بری چه خوسلو واقیا، یوغوسلاویا هم رومانیا دان عبارت
«کیچیک آمانتا اتقاقی»، ایکنچیسى تورکیه، رومانیا، یوغوسلاویا هم
یونانستاندان عبارت «بالقان اتقاقی» در. بونلاردان باشقادا ایریم دولتلر
آراسندا دوستلق وه هجوم ایتمه سلك معاهده لهری کوبدر. دیمه ک مسئله
په گئی توزولگن معاهده نگ نه شکلنده وه نه ده «بالقان» وه «کیچیک
آمانتا» معاهده لهرندهن هیچ بر صورتله ایریلماغان مضموننده در. ایش بو
معاهده نکا آسیادا وه اوگا داخل ملتله رنگ تاریخنده برنچی معاهده
بولغانغندادر. بوتون دنیا معاهده لهر پیلن یلگیله نمش چیکره وه شرائط
ایچنده تینچلقد یا شادیغی بر زمانلاردا بو مملکتلر بر بریله بوغوشوب،
تاریش ب تورغانلار. یاقین زمانغا قادر بو دولتلر رنگ کوبچیلگی مستقل
تیشقی سیاستندن محروم یاریم مستملکه حالدا ایدی. عثمانلی ایمپراتور-
لیغینگ بر ولایتی سانالغان عراق ایسه دنیا سوغوش زمانندا سلطان-
حلیفه گه قارشی عصیان کونه رمشدی. ایمدی ایسه عراق تیگ حقی بر
دوست دولت صفتله تورکیه ایله اتقاق یاسماقدادر.
یاقین ماضینک بوندای حادثه لهرینی ایسه گنده گنه بو معاهده گه

تیشلی قیمتینی بیرمه ک ممکن بولادر. بزچه بوتونسی 10 ماده دن عبارت
بولغان بو معاهده نگ ایگ مهم ماده سی 3 نچی ماده در. معاهده یاساغان
دولتلر رنگ عمومی منفعلهرینی علاقه دار ایته تورغان بوتون مسئله لهرنی
مصلحتله شیب یوروتو تعهدینی ایچنه آلمان بو ماده ههر نهرسه دن اول بو
دولتلر رنگ تیشقی سیاستلهری استقامتی بر لگینی کورسه ته در. بز طبیعی بو
معاهده نی ماده ماده آلیب تیکشیرمه کچی بولمایمز. بو ذاتا بزنگ وظیفه مز
چه رچیوه سی ایچینه ده کیرمه بدر. بز اونی غربی آسیا مسلمان ختللاری
آراسندا بولوب اوتکن وه اوگا کیرگن دولتلر رنگ ملی وه سیاسی
تیشکه نلک درجه لهرینی کورسه ته تورغان مهم بر حادثه دیب یادلاب گنه
اوتمه کچی بولامز.

4) فلسطین نی بولوش مسئله سی — بو کونکی بین الملل حادثه لهرنگ
ایگ مهملهری قانارینا فلسطیننی بولوش پروژه سینی کیریتیش کیره ک. معلوم
اولدینی اوزره فلسطین، شرق الاردن ایله بر لکده اینگلته ره مانداتی
آستندادر. اینگلز حکومتی فلسطینده یهودی «ملی اوچاغی» نی قورونی
وعد ایتکن وه ملتله جمعیتی فزندنه بو حقد تعهد ایتکه ندر. بو پلاننی
ایشکه آشیرو حرکتی باشلار-باشلاماس آغیرلقلاردا کورونه باشلامشدر. یهو-
دیله ر فلسطینده «ملی اوچاق» قورو پیلن گنه قباعته نمهی، عرب ییری بوتون
فلسطیننی یهودی ملی اوچاغینا آیلاترماق فکرینه توشدیله ر. عربلار رنگ شدتلی
اعتراضلارینا قارامای یهودی مهاجری آقینی دوام ایتدی. سوغوشغا چاقلی
فلسطینده 50 میگ چاماسندا یهودی بار ایکن، ایمدی 400 میگ بو-
لوب قالدی. یهودیله رنگ متشبثلگی، بوتون یهودیک عالمندهن توپلانغان
یاردام، سرمایه وه اینگلته ره نگ حمایه سینه تاپانیب، فلسطینده یهودی
اوچاغی مسئله سینی حقیقی مفهومده یهودی دولتی مسئله سینه آیلاتریم
قویدی. عربلار بوگا قارشی شدتلی پروتستولاردا بولوندیله ر. ایکی
طرفدان دا کوب گنه انسان تلفاتی ایسته گن قانلی توقناشمالار بولدی.
یهودیک وه یهودی سرمایه سینک کوچلو تأیری آستندا بولونغان آوروپا
هم آمریکا مطبوعاتی فلسطینده کی عرب کوره ش حرکتینی، عرب خلق

بو ياردام ايسه بو مستقبل يهودى دولتينك «بريتانيا خلقلار اتقاي» نا مستقل بر «دومينيون» بولوب كىرووى شكلىندە توشونولەدر. طبعى هم يهوديلەر همەده اينگلتهره اوچون سوڭ درجەده فائىدالى بر پلاندر. عرب لارغا كىلگەندە، بو فلسطينى بولو پروژەسى عرب برلگى وه يا مستقل عرب دولتله رينك قوفقەدە راسيونى توشونچەسى وه اميدلەرينه ايگ شدتلى بر ضربه بولادر. بونىڭلە عرب برلگى مىلى مفكوره سېنە اولوم ضربهسى پىرىلگەن بولادر.

بو فلسطينى بولو پلاندىن ھەر طرف ناراضى. يهوديلەر عرب توپراغىدىن اىستەدىگىندەن كىچىكرەك قىسىم كىسىب پىرىلگەنلىكى اوچون ناراضىدر. عربلار ايسه بو بولوشنىڭ جانلى عرب وجودىنى پارچالاب ايشلەنمە كەدە، بونىڭلە عربلارنىڭ حياتى منافعى فدا ايتىلمە كەدە بولغانلىغى اوچون ناراضىدرلار. ھەر طرفدان پروتستلار سەل كىبى آقماق دادر... سورىه، عراق، عربىئە سعودىيە (حجاز)، يمن عربلارى پروتست ايتدىلەر. بولو پروژەسى ملتلەر جمعيتى ماندا توشونىنا تەقدىم ايتلىدى. عرب-يهودى تارتىشماسى عرب دنىياسى بىلەن اينگلتهره تارتىشماسىنا آيلا-نب كىتە تورغانا اوخشايدىر. عربلار بو تارتىشمادا اوز موفىقتلەرىنى تامين اوچون كىرە كلى برك، توروقلوقنى كورسەتە آلاجاقلارمى ايكەن؟ اونلار بو دعوالارنى يوروتودە مسلمانلق، مسلمان برادرلگىدەن كوب بحث ايتوچى مملكت وه دولتله ردهن كىرە كلى ياردامنى آلا بىلەجە كەلەر-مى ايكەن؟...

5) اون اوچ آيدانەرى آروپا دنىياسى بدىندە آغىر يارە بولوب كىلگەن اسپانيا وطنداشلار سوغوشى يەدە دوام ايتمە كەدەر. آروپا دولتلهرى طرفدان سوغوشنى توقتاتىش نىتىلە كورولگەن چارەلەرنگى مثبت نىتىجە بىرمەگە نىنك باش سېبى اسپانيا رسمى حكومتىنگى موسقوا تائىرىگە پىرىلىب، مملكتنىڭ اوز حاكىمىتى حكم سورگەن قىسىملارندا وطنداش سوغوشى روچىنى جانلالتىرىب تورغانلىغى در

كتلهسى اوستندە كى حاكىمىتى وه اونى استثمار حقىنى يوقاتىوندان قورققان، بويوك مقتى اطرافىنا توپلانغان بر دستە عرب منورلەرىنگى شخصى منفعتلەرى اوچون يوروتىدوكلەرى كورەش كىبى كورسەتەشكە اوروندىلار. قانداى اوياتىز بر يالغان؟!... 1936 نچى يىلى آپرىلندە باشلانغان سوڭ توقاشمالار يىل سوڭىنە قادار دوام ايتدى. اينگلىز حكومتى وقەنى يىرىندە تىكشىرمەك وه بو عرب-يهودى تارتىشماسىنى بر كرهلك تىرو پلانى حاضرلاماق اوچون فلسطينگە بر قومىسيون يوباردى. بو قومىسيون اينگلتهره حكومتتە فلسطينى اوچ قىسىمغا بولو پروژەسىنى تەقدىم ايتدى: 1 — فلسطيننىڭ آق دىڭىزگە ياناشقان ايگى مثبت قىسىمدا يەو-دى دولتى قورو؛ 2 — دىڭىزدەن اوزاق قالغان ايچكى يارىم صحرائى بر قاراكتەردە كى قىسىمدا عرب دولتى قورو (بو دولت سوگرادان شرق الاردن ايله برلەشەجە كدر). عربلار دىڭىزگە چىقا بىلو اوچون ياففا لىمانىنى آلاجاقلار. بو لىمان ايچەرىدە قالغان عرب دولتى اراضىسى بىلەن اينگلىز قاراماغىدا بولوناتورغان بر قوريدور ايله باغلانجاقدىر. 3 — قدس، بيت اللحم شەهلەرى وه بونلار آراسىداغى اراضى، "Nazareth" شەھرى، عرب دولتى اراضىسىنى ياففا بىلەن باغلايتورغان قوريدوردا فلسطيننىڭ مصر توپراغىنا ياناشاتورغان جنوبى قىسمى، عسكىرى باقىمدان مەھم سانالغان «عقبە» اينگلىز ماندا تى آستىدا بولونجاقدىر. مەنە فلسطينى بولو پلاننىڭ عمومىلىك كورونوشى شوندىن عبارتدر. بو پلاننىڭ ھەر جەھتى شايدان دقتدر. فلسطيننىڭ ايگى مثبت قىسىمى يهوديلەر حصەسىنا آيرىلغانلىغى اوزى شايدان دقتدر. بو نقتەدا شو آيرىلغان پىرلەرنىڭ بوتو-نىسى عرب پىرى ايكەننى دە اونوتماسلق كىرەك. يهوديلەرنىڭ مەشائىلىگى اوستىدە بو قىسىم نە قادار مەھم بولسا پىرىنىڭ تارىلىغى (*) يوزىدەن بو دائىرەدە قورولغان دولت مستقل بر تورموش قابىلىتى قازانا آلمايجاقدىر. اونىچون-دە بو يهودى دولتى دائىمى صورتدە اينگلىز ياردەمنە محتاج بولونجاقدىر.

(*) تخمىنأ 5 مىڭ كىلومەتر مەرم در.

تورکستان خبرلری :

قازاغستاندا فرقه و ضعیقی — قازاغستان فرقه قومیته سینگ باش کاتبی ۴۰۰۰۰۰ لیه ئون میرزویان 1937. 6. 5. ده، فرقه قورولتایی مجلسنده سویله گن نطقندا قازاغستانداغی فرقه وضعیتی حقندا توبه نده گی معلوماتلارنی پیریپ اوتدی («قازاغستانسکایه پراودا» 37. 6. 8):

1937نجی ییلینگ 1نجی مایغاچا قازاغستان فرقه تشکیلاتیندا 51.441 کشی بار ایکن (پ)؛ بونلاردان فرقه اعضاسی 32.268 کشی بولوب، قالغان 19173 ی نامزد ایکن. فرقه تشکیلاتینداغی عیالارنگ سانی 6199 در. «صنف» جهتندن 1937نجی ییلینگ انچی غینوارینا چاتلی فرقه دا ایشچیلر یوزده 39,8 نی، آوول وه قیشلاق خلقی یوزده 47,7 نی وه مامورلار یوزده 13 نی تشکیل ایتەر ایکن نلر (**).. ملیتی جهتندن: قازاقلار 25.302؛ روسلار 17.050؛ اوقراینالیلار 5032؛ «یات ملتلهر گه» آینالتریلغان اوزیکلر 854؛ اوغورلار 560 وه سائره. اعضانگ یوزده 68 ی (یعنی تخمیناً 3دهن ایکسی) 1928نجی ییلدان پیری فرقه غا آلغان ایمش. یوزده 18,5 ی 1925-1927نجی ییللاردا، یوزده 8,2 ی 1920-1925نجی ییللاردا، قبول ایتلگن ایکن. 1920نجی ییلدان بیرلی فرقه دا بولغان اعضالار سانی ایکی میگ (2000) گه یاقین ایمش.

تحصیل جهتندن (1937نجی ییل 1نجی غنوارداغی معلوماتغا کوره):

یوکسهک تحصیل کورگه نلر سانی	1 540
چهله یوکسهک تحصیل کورگه نلر سانی	497
اورتا تحصیللی لار سانی	2 691
چهله اورتا تحصیل کورگه نلر سانی	4 130

(*) بوندان ایکی ییل اول فرقه تشکیلاتندا یوز میگدن آرتیق کشی بار ایدی .
(**) بولشویکله رنک عادتینچه بو بیرده کی «فائضلاما» دا هم خطا اوتکه زیلگن .

ابتدائی تحصیل کورگه نلر سانی 15 803
تحصیل کورمه گه نلر، فقط سوادلیلار سانی 25 993
سوادسزلار سانی 1 227

جمعی 51 881 (*)

یوقاریدا کیتربیلگن رقمیلاردان کورونه درکه: 1) «بروله تار» فرقه سندا بروله تار صنفی %39,8 بولوب، آزچلیقنی تشکیل ایتهدر، کوبچلیک ایسه قیشلاق اهاالیسندن در؛ 2) جمهوریتنگ «اصل خلقی» قازاقلار فرقه دا فرقه منسوبلرینگ یارمیسندان آز ایکن؛ 3) اعضالقی ستازی 1928نجی ییلدان پیری باشلانغانلارنگ یوزده 68 نی تشکیل ایتکه نی قازاغستان فرقه سینگ باردیقچا «یاشاریب» کیتمه کده بولغانلن؛ 4) تحصیلی جهتندن تخمیناً یارمیسینگ (25.993 کشی نگی) تحصیل کورمه گن، فقط «سوادلی» بولغانی دا «یاشارغان» قازاق فرقه سینگ اوز باشیغا ایش کوره ییله جهک قابلیتده بولماغانینی کورسه تهر.

قازاغستاندا اورتا تحصیل. — 1936-1937نجی اوکو ییلیندا قازاغستاندا 98 (توقسان سه کیز) قازاق اورتا مکتبی بولغان. اوتکن ییلی قازاق مکتبلهریندن ایلك دفعه اورتا تحصیل کوروب حیققانلارنگ سانی 11 (اون بیر) بولغان. بو ییلی ایسه اورتا تحصیل آلیب حیققان کیشلر سانی 25 ایمیش. دیمهک «بویوک اوقتوبر انقلابی» نگ 20 ییلق سنه دوریه سینه چاقلی تورکستان نگ «ایگ بویوک قسمی قازاغستاندا آنجاک 36 (اوتوز آلتی)» کشی «ملی مکتبله ردهن» اورتا تحصیل آلیب حیقبا بیلگن.

کیله جهک 1937-1938نجی اوکور ییلیندا اورتا مکتبله رنگ 10نجی (یعنی ایک سواگنی) صنفندا 250 طلب او قویا جا قمیش. بو ییل غنا باشلاناجاق اوچنچی «یش ییلق» نگ اورتا لاریندا اورتا تحصیل کورگن قازاقلارنگ سانی بیر نیچه میگ بولار ایمیش («پراودا» 7. 7. 1937).

(*) باشدا 51 441 کورسه تیلب، سوگراق 51 881 چیقبر تورغانی میرزویان نک خطا حسابی نتیجه سیدر.

تۈركىستان صنعتكارلار ئوركېستىرى مۇھىمى

ياقىندا موسقۇا ۋە لەنىنغراددا تۈركىستان صنعتكارلار ئوركېستىرى «تئاترو ۋە موسىقى اۋن كونك» لەرى بولۇپ اۋئدى: آپرېل سۈاڭلارېدا لەنىنغراددا قازاق ۋە ماى آخىرلارېدا موسقۇادا اۋزېك تئاترو اۋرېستلەرى اۋئنا-دېلار. قازاق اۋرېستلەرى صحنەدە «قىزجېيەك»، «جالېر» ۋە «اېرتار-غېن»؛ اۋزېك اۋرېستلەرى اېسە «فرهاد ۋە شېرىن»، «گلسارە»، «سەيل ۋە قولخوز تۈپى» نام موسىقىلى اثرلەرنى اۋئناپ كۈرسەتدېلەر.

موسقۇا ۋە لەنىنغراد ساۋىت غازىتالار ئوركېستىرى يازدىقلارېنا كۈرە، تۈركىستان صنعتكارلار ئوركېستىرى صحنەدە اۋكۈرسەتدېكلەرى ھنر يالغىز تېڭلاۋ-چىلاردا غنا اېمەس، موسقۇا ۋە لەنىنغراد ئوركېستىرى مەشھۇر تئاترو خادملەرى اېلە تئاترو صحنە قىمت پېرە بېلەچى صحنە اھلىنەدە بۈيۈك تاۋىر پېرەمىشدر. روسلار ئوركېستىرى تئاترو ۋە موسىقى ساخەسېدا كۈب اۋلگا كىتەكە نېكلەرى مەلۇم دىر. اۋنكچۈن روس تئاترو ۋە موسىقى سېنچى (تەقىدچى) لار ئوركېستىرى بىز ئوركېستىرى تۈركىستان ياش اۋرېستلەرىگە پېرگەن قىمتلەرى بۈ طرفدا بېزنى دە قۇۋۋەت مەسداق قىلمايدىر. بىز يۈرتمەزدان اۋنچا اۋزاقدا مېز. اۋنك تاۋشىنى، اۋلە گلەرنى، موسىقىسېنى، «تريك» سۈزىنى اېشىتە اۋلمايمىز.

تئاترو حىقىقى تۈرمۈش بولماغانى كېى، ھەر دائىم اۋنك تۈغرۈ سېماسىدا بولمايدىر؛ اېنىقسا روس پېرولە تارىياتى دېكتاتورلنى اۋستېداغى اۋلكەلەرنىڭ تئاتروسېنى حىقىقى تۈرمۈش سېماسى دېب اېتىش بۈتۈنلەى ياڭلىشىدۇر. اۋنكچۈن دە موسقۇا ۋە لەنىنغراد تئاترولارى صحنەلەرىدەن كۈرۈلە كەدە ۋە اېشىتمە كەدە بولغان تۈركىستان صنعتكارلار ئوركېستىرى كۈلگۈ ۋە سېۋىنچلەرى خالق مۇزىكا كۈندەلىك تۈرمۈشداغى كۈلگە ۋە سېۋىنچى نىڭ «سۈرتى»، «سېماسى» اېمەسدر. شۇ جەھتدەن بىز تۈركىستان صنعتكارلار ئوركېستىرى صحنە قاپلىتى ائرى بولغان مۇھىمىتى اۋچۈن گنە قۇۋۋەت مۇھىمىتى. بىز قاپلىتى تۈركىستان صنعتكارلار ئوركېستىرى تئاترو صحنەسندە گى اۋيۈن، كۈلگۈ، قوشۇقلار ئوركېستىرى آزاد ۋە مەستقل مىلى تۈرمۈشدا اېرىشكەن خالق مۇزىكا نىڭ حىقىقى شادلىقى سېماسىنى تەمىل اېتەجەك ۋەقنىڭ اۋزاق اېمەسلىگىنە اېنا نامىز.

قازاق شېۋەسېندە «شاھنامە»: «قازاقستانسكايە پراۋدا» غازىتا-سېنىڭ (22. 6. 1937) بېلدېردېگىنە كۈرە مەشھۇر «شاھ نامە» دستانى شاعر نور مۇھەمەد اېزىتلەۋ اۋغلى طرفىدان قازاق شېۋەسېنە اۋدارىلماقتادۇر. اثر شۇ يىل آخىرلارېدا مۇھەمەدان خاسر لائىب چىقاچقىمىش.

تۈركىستان «قولخوزچى» سېنىڭ زارى

مالىم قايتارىلىپ بېرىلسە اېكەن

(«سوسىيالىستىك قازاقستان» نىڭ 4. 5. 37 تارىخلى سانىدان)

مەن قېزىل اۋرداداغى «قىزىل قومۇنا» قولخوزىنىڭ مۇچە (اۋزا-سې اېدىم. 1935 نچى يىلى اۋسترو اۋچۈن حۇكۈمەتدەن 3 قۈي اۋدم. بۈ قۈيلارنى ساتماى-سۈيماى مەيەلەب (تۈغرۈسى بەيەلەب-ياخشىلاب) باقىب، 2 يىلدا 10غا يېتىكىزدىم. اۋزىنىڭ اېستەگىم بېلەن كۈرۈشۈلەسى (قومۇشۇ) قارماقچى اۋداتىداغى قولخوزغا اۋرناشدىم. براق «قىزىل قومۇنا» رېئىسېلە قېزىل اۋردا اۋدانى باشچىلارى «چىققان قېزچىدەن تاشقارى» دېگەندەك: «سەن بېزدەن كېتىدىڭ، اېندى سەنگە مال بۈق. اڭر مال كېرەك دېسەڭ، اۋزۈمىزگە قاتىب كېل» دېب، قانچا اېكېكەك (ئەمەك) اېتەپ اۋستىرگەن مالىمدان پېرمەى قۈيدى.

مۇھىم اۋدارەلەرنىڭ اېشلەپ اۋتورغان خىياتىن اېتەپ (قازاقستان اۋرا قومىتەسى رېئىسى) قولمۇبەت اۋغلى يۈلداشقا اۋرەش يازدىم. اۋل كىشى قېزىل اۋردا اۋدانى اۋتارۋ (اۋرا) قومىتەسى رېئىسېنە مالىمىڭ قايتارىلۇۋىن تاپشېردى. اۋبۇلۇست (ۋلاىت) اۋرا قومىتەسى دە: «مالى اۋزىنە قايتارىلسېن» دېب كاغد يازدى. براق قېزىل اۋردا اۋدانى اۋرا قومىتەسى بېلەن پېر بولۇمىدە (زراعت اېشلەرى شەبەسندە) گى پېرۈقراتلار 4 اېدان پېرلى اۋرۇمىنى اۋياقسىز قالدېرۈ بېلەن كېلەدېلەر.

بۇدىق خانۇنى.

Yach Turkestan

Juillet-Août 1937

(Le Jeune Turkestan)

No. 92-93

Revue mensuelle

Organe de défense nationale du Turkestan

Rédacteur en -Chef: **Mustafa Tchokai - Oghly**

يولمىزغا توغرو كىلگەن بوتون يازولار اوچون مجموعه مزننگ يىتلەرى
آچىقدىر. باسىلماغان يازولار قايتارىلماس.

آبۇنە شەرتلىرى:

يىللىقى 100 فرانسىز فرانكى، آلتى آيللىقى 60 فرانك، اوچ آيللىقى 30 فرانك.

«ياسە توركستان» نىرىياتى

باش محررىمىز چوقاي اوغلى مصطفى يىكنىگ مجموعه مېزدا باسىلىپ چىققان

«1917 نىچى يىل خاطرە پارچالارى»

مؤلفنىگ قىمتلى مقدمەسى وه بر قانچا جماعت خادەلمەر يىمىزنىگ رسملەر يىلە
96 يىتلەك كىتاب حالدا نىشرايتىلمىشدر. بو اثرنى توركستان مسئلەلەرى ايله
قىزىقوچىلارغا توصىه اىتەمىز.

*

«ملى يول» نىرىياتى

آناقلى اديب عياض اسحاقى افندىنىگ 1920 نىچى يىل پارىسده يازغان
«دولقن اچندە» نام يىشنى پرده لك پىهسى ياقىندا بەرلىن دە «ملى يول»
مطبعەسندا باسىلىپ ساتىشغا چىقاريلمىشدر. نىقىس كاغازغا باسىلغان 70 يىتلەك
بو اثرنىگ دە گەرى بر مارق 50 فەتىك در. بوتون او قوچىلار يىمىزغا
توصىه اىتەمىز.

مجموعە مېزغا تىشىلى ھەر تورلو يوللانمىلار اوچون آدرەس:

Mustafa Tchokai-Oghly

7, Square de la Fontaine

Nogent s. Marne (Seine)

France